

940.3/14
886.3-94
949.71 " 1916/1918"

854/-
-11.

983

Lastnina
ljudske knjižnice v Mariboru.
Nepredajno

DR. LJUDEVIT PIVKO:

CARZANO.

PETA KNJIGA.

CARZANO. --- PETA KNJIGA.

~~99/5~~
~~(1635)~~

983

DR. LJUDEVIT PIVKO:

Št. knjige	183/b	
vrednost		Din
izposojnina		Din

TOŽITELJI IN BRANITELJI.

Lastnina

10 slik.

Ljudske knjižnice v Mariboru.

Nepredajno

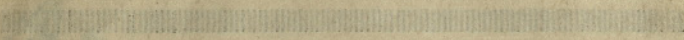

MARIBOR 1924.

ZALOŽIL KLUB DOBROVOLJCEV V MARIBORU.

TISKALA „LJUDSKA TISKARNA“ V MARIBORU.

CARZANO. -- PETA KNJIGA

083

940,3 = 863

Vse pravice pridržane.

614 / I / 5 (635)

LJUDSKA REPUBLIKA SLOVENIJA
MESTNA JAVNA KNJIŽNICA
MARIBOR

S-3427-U dupl.
26.12.1978

301/V

Čitateljem.

Dejanje carzanske drame je dovršeno. Mnogi izmed čitateljev vprašujejo, ali izide še kaj o Carzancih. Zanimajo se za posledice, za preiskave vojnih sodišč v Avstriji in v Italiji, za proces proti veleizdajnikom, ki so se udeležili carzanskega podjetja in priprav k njemu. Radi bi zvedeli podatke o usodi obeh zarotniških skupin: prve — manjše —, ki je prešla 18. septembra pri Carzanu in v sledečih tednih po raznih potih preko fronte v Italijo, in druge — večje —, ki je obtičala proti svoji volji za avstrijsko fronto.

»Tožitelji in branitelji« so dodatek četverim knjigam, v katerih smo pripovedovali priprave in razvoj carzanskega podjetja.

Potek in rezultat sodne preiskave moremo objaviti le v približnih obrisih. Zbor vestnih vojaških sodnikov in večjih policijskih uradnikov je nagromadil tekom 14-mesečne, do konca vojne trajajoče in kljub temu še nedovršene preiskave toliko težkega, zanimivega in nezanimivega gradiva o Carzancih, da ga sedaj še ni možno niti pregledati, kaj šele ovladati. Tisoči obsežnih aktov tvorijo poseben oddelek »Carzano« v arhivu avstrijskega vojnega ministrstva na

Dunaju, kjer so za študije pristopni. Naši želji, da bi se ti-le akti oddali našemu državnemu arhivu, avstrijsko vojno ministrstvo ni moglo ugoditi, ker se carzanski arhiv tiče več nasledstvenih držav.

Odlomki in izvlečki iz ogromne množine aktov naj zadostujejo, da si čitatelji ustvarijo sliko o začetku in o nekaterih fazah avstrijske vojaško-sodne preiskave. Nazmes objavljamo izjave poedinih carzanskih zarotnikov, pripovedujočih, kaj so doživeli v preiskovalnem zaporu.

Jeseni 1917 — septembra in oktobra — so prodrle prve vesti o carzanski aferi v javnost. Uradi so še molčali. Po mesecih so bile vesti točnejše, ko ni bilo več možno afere tajiti ali prikrivati. Časnikarji so se vneto lotevali hvaležnega predmeta in ga obdelavali tako vsestransko in enostransko, kakor časnikarji znajo. Polemika nemškega časopisja je dobivala ostro nacionalno ost in zlasti sudetski nemški listi so rohneli — zoper Čehe. V Avstriji so bili vajeni, da so ob vsakem nelojalnem, protiavstrijskem činu, ki se je dogodil na fronti, najprej dolžili Čehe kot izdajalce. Tudi v carzanskem primeru se ponavlja avstrijska taktika: krepko so izrabljali dejstvo, da je bilo pri zaroti v jugoslovanskem bataljonu udeleženih nekoliko dodeljenih čeških oficirjev in mož.

Izredno zanimiva je pa uloga jugoslovanskega in posebej še slovenskega časopisja v poročanju o carzanski aferi.

Slovenski listi so pisali o aferi mnogo preveč. Hoteli so siloma dokazati svojo neomajno avstrijsko lojalnost in so se ljuto branili očitka in suma, da bi mogel tudi Slovenec biti med avstrijskimi izdajalci. Ko se ni dalo glede Carzana nič več tajiti in obračati,

niso umolknili, temveč so obsojali čin v najostrejši obliki po vzorcih, koje so nahajali v nemških listih. Nekateri slovenski listi so se navzeli avstrijskih očitkov in časnikarskih napadov tako temeljito, da jih ponavljajo nekritično in brez potrebe še tretje in šesto leto po prevratu.

Da označimo znamenito mnenje, ki ga imajo nekateri ljudje v Sloveniji o našem revolucionarnem pokretu, smo registrirali tudi poedine slovenske časnikarske očitke, naperjene proti carzanskim upornikom. Ako je avstrijsko-nemško časopisje po carzanski akciji jadikovalo vsled izgube nekoliko stotin pušk, mu ne moremo šteti v zlo, ker je z avstrijskega stališča bilo k temu upravičeno. Nasprotniki Avstrije so se takih afer natihem radovali, javno odobravati pa niso smeli, dokler jim je grozila avstrijska cenzura. Slovenski listi niso molčali in pišejo deloma še dandanes v istem tonu o Carzanu kakor med vojno.

Dandanes je pojasnjeno, da so se Italijani 18. septembra 1917 v zasedenem Carzanu udali brez odpora in borbe, zato je neumljivo, kako morejo jugoslovanski listi še vedno trditi, da je vodja carzanske zarote zakrivil izgubo (smrt!) več stotin najboljših jugoslovanskih mladeničev in mož. Ali smatrajo morebiti one stotine Bošnjakov, ki so prešle 18. septembra 1917 iz avstrijske fronte v Italijo, za izgubljene? Samo zato, ker se niso več borile za Avstrijo?

Naše mnenje je v tej točki drugačno. V borbi med antanto in Avstrijo so bile žrtve na obeh straneh. Jugoslovanske narodne izgube v Avstriji so tragične, toda nihče ne more trditi, da so Jugoslovani v Avstriji na fronti padali za jugoslovansko narodno in državno idejo, ko so se borili za Avstrijo —

proti jugoslovanski državni ideji. V veliki borbi milijonov je bilo neizogibno, da so se često lotevali tudi plemenski bratje drug drugega, stoječi vsled različnega naziranja v nasprotnih frontah. Saj vemo, kolikokrat so se udarili baš legijonarji z avstrijskimi rojaki. Doslej pa še nismo slišali, da bi bil kdo izmed Slovanov baš dobrovoljcem očital, da so krivi avstrijskih žrtev na pr. pri Zborovu, v Dobrudži itd.? Čemu delajo izjemo pri neznatni carzanski epizodi, torej baš tam, kjer slučajno ni bilo nikakih žrtev? In ko bi bili padli tisoči?! Naša vest bi bila mirna. Carzanci so umevali svojo nalogo tako, da bi se niti pred žrtvami ne bili ustavili. Kakor niso varovali sebe, tako bi ne bili imeli nikakih ozirov na Avstrijce katerekoli narodnosti. V borbi med nemško in našo narodno idejo ni bilo časa vpraševati, kdo in odkod so ljudje, ki so tvoji nasprotniki. —

Nazadnje še nekaj »nevernim« čitateljem. —

Znatno število radovednih čitateljev se oglašajo z vprašanji, ali poročajo knjige »Carzano« istinite dogodke ali izmišljene zgodbe. Znanstvenik se zanima, katere vire je uporabljal pisatelj »Carzana«, ki piše baje »zanimive vojne romane« . . . Član beograjske znanstvene akademije, odličen general, nam hvali v pismu »vojne pripovedi« o Carzanu . . . V nekem društvu — v Kranju je bilo — je prišlo v debati o »Carzanu« do neprijetnega prerekanja med ljudmi, ki so trdili, da so zgodbe istinite, in med drugimi, ki so kategorično izjavljali, da je vse gola laž.

Pričujoči dodatek »Tožitelji in branitelji« jim pri naša nekoliko pojasnila in odgovora, toda niti ta dodatek nima namena, da bi jih prepričeval o istinitosti dejanja. Saj ta stran naših knjig ni važna. Kdor želi

informacij, jih dobi lahko pri udeležencih carzanskega podjetja, ki še žive in ki jim želimo dolgega zdravja.

Važen pomen »Carzana« je pa v tem, da v priprostitih čitateljih raste umevanje našega bednega narodnega položaja v vojni in umevanje ciljev, za katere so se dobrovoljci borili.

Ta uspeh nam zadostuje.

PREGLED: ČITATELJEM. — MALEDETTA GUERRA. — ZAPISNIK Z VODNIKOM ŠT. 24. — POROČILO RUDOLFA LIŠKE. — A. K. OP. NR. 2189/11. — VIDALE PREISKUJE. — DOKAZILA O IZDAJSTVU. — SREDIŠČE ZAROTE NA ČEŠKEM? — ŽENA USTVARITELJICA KOMPLOTA? — KJE JE DENAR? — MARTINEC IN MAŠTALKA V ZAPORU. — INTERPELACIJE V PARLAMENTU. — ODGOVOR DOMOBRANSKEGA MINISTRA. — GLASOVI DOMAČEGA ČASOPISJA. — POLEMKA O IZDAJNIKIH. — GUIDO CRISTOFORI IN ALDO VALORI O CARZANU.

1.

Kdor ve, kaj je tesnoba in strah, ne zavida avstrijskih komandantov v Suganski dolini in v sosednih odsekih zaradi čustev, v katerih jih je v jutranjih urah 18. septembra 1917 budil alarm, da so Italijani prodrili fronto. —

Kje je pomoč? Kaj naj pomaga? Kdo bi mogel pomoči?

Pomoči ni . . . Nikoogar ni, ki bi zadržal katastrofo . . . treba je bežati, pustiti vse . . .

Položaj je strahovit. —

Nihče ne more presoditi, kako velikanska je grozeča nesreča.

Čudesa so se godila in se še dandanes gode. Carzanski dogodek dokazuje, da se gode še vedno čudesa.

Zaran pravijo, da je velika opasnost že minila. Italijani so se sami ustavili ob Masu in kar jih je že v Carzanu, se nekako radevolje udajajo peščici Avstrijakov, ki tipajo okrog Carzana — nevede, kake nasprotne mase imajo pred seboj. Potok Maso tvori zopet mejo med frontama. —

Dolga kolona ujetih Italijanov hiti v Avstrijo. Tam za hrbtom S. Pietro za Borgom so že bolj na varnem pred italijansko artilerijo, ki tolče neusmiljeno za njimi, baš za njimi in po njih, po svoji lastni krvi. »Maledetta guerra!«

— — — — —

Italijanski oficir, ujetnik, ranjen od italijanske granate, kaže na svoj žep, kjer ima nekaj važnega.

Papirji so. Za Boga — zanimivi, važni papirji! Mož ima povelja s seboj, povelja in načrte, dragocen material, iz katerega je razvidno, kako je bilo podjetje mišljeno in kako skrbno je pripravljeno.

In še več! Italijani vedo vse. Nekateri ujetniki so dobro poučeni o namenih in velikih ciljih podjetja.

Nekaj točk je tako zagonetnih, da jih je treba takoj zvedeti in rešiti.

Kaj je bilo? Kako so Italijani mogli prekoračiti neopaženi toliko ovir, presenetiti in ujeti toliko prednjih straž na izredno utrjenih položajih in prebresti brez strela močan gorski potok?

Italijanski ujetniki vedo vse in so zgovorni. Zgovorni so zlasti tisti, ki se vesele, da je zanje konec »proklete vojne« in ki so tudi v današnjo akcijo šli neradi.

»Vodili so nas vaši,« pravi nevoljen oficir.

»Kdo?«

»Avstrijaki so nam kazali pot, ko smo šli mimo njihovih straž.«

»Tudi preko mosta so nas vodili vaši,« klepeče italijanski podoficir, ki ga ni nihče nič vprašal.

»A naši fantje so vedeli, da je zvijača, in jaz sem tudi rekel. Pravil sem jim, da so Avstrijaki »mascalzoni« (lopovi). Nekaj se zgodi, sem pravil, in zdi se mi, sem pravil, da se ne vrnemo več v Bassano. V Trento gremo, sem pravil. Tudi drugi so pravili. Pa dobro! No, če ostanem živ, sem pravil, potem mi ne bo žal, da so Avstrijaki poslali sami svoje ljudi po nas. Razna so pota, ki vodijo iz Italije, naša je pa najbolj originalna. Per Dio, vedel sem, da bo tako in res je tako. Napravili ste izvrstno, zares! Ideja je tako imenitna, da bi drugim nikoli ne prišla v glavo, samo Nemcem.«

»Katera ideja?« vprašuje avstrijski oficir, ki ne more umeti, kaj hočejo ujetniki povedati. — Vodniki, Trento, dobra ideja — kaj misli s tem?

»Rekli so nam sinoči v Strignu, da bomo za dva dni v Trentu. Tam bomo slavili 20. septembra. Praznik bo za vso Italijo, so pravili, in nikoli še nismo tako slavili 20. septembra, kakor ga bomo letos. Avstrijaki nam bodo kazali pot . . . Nisem verjel, potem sem si pa domislil, ko so zares prišli Avstrijaki. Kako neki bomo slavili 20. septembra? Mi ga bomo slavili, oni v Italiji pa naj delajo, kar hočejo . . .« —

Italijani pripovedujejo in izprašujočim avstrijskim oficirjem se jasni.

»Kdo so bili vodniki?«

Italijani se čudijo, da avstrijski oficir ne ve nič o tem.

»Saj ste jih sami poslali! Mi jih ne poznamo. Vi jih morate poznati!«

Iz popisovanja se more sklepati na nekatere osebe. A stvar je tako zagonetna in neverjetna. Prave slike si ni možno takoj ustvariti, ker so odgovori italijanskih ujetnikov konfuzni. Nekateri so prepričani, da so jim Avstrijaki nastavili past, v katero bi nihče drugi ne zlezal razen dobrodušnih Italijanov, drugi govore o »boemih« in Turkih (Bošnjakih v fesi), ki so bili v zvezi z Italijani.

Podporočnik, ki je videl več takih »boemov«, pravi:

»V Carzanu pri cerkvi so stali »boemi«. Nikoli jih nisem videl, zato sem šel tesno mimo njih, da si jih ogledam. A bili so sami Avstrijaki, tako da ne vem, zakaj smo jih morali puščati pri miru. Kakšna razlika je, prosim, med »boemi« in »austriaci«?»

Avstrijski izpraševalci iz izveščajnega urada nimajo časa, da bi pojasnjevali ujetnikom na široko razliko med različnimi tipi Avstrijakov, zato mora zadostovati kratko pojasnilo:

»I boemi sono traditori!« (Čehi so izdajalci.)

— — — — —

Pri 18. diviziji pa nahajajo ključ.

Pred tednom je že javil nekdo, da se pripravlja v Carzanu izdajstvo. —

»Pivko?«

Načrti in povelja, ki jih imajo Italijani, potrjujejo grozno resnico. In kar pripovedujejo o vodnikih, je torej menda istina.

Grozno! Neverjetno! —

Italijanski poročnik pripoveduje, da so izdajalci-vodniki bili že dolge mesece v zvezi z Italijo. Bili so baje Čehi, »boemi«, tako so pravili v Strignu.

Kuhar Urban torej ni psihološka uganka, temveč je storil svojo patrijotsko dolžnost, ko je javil diviziji komplot bataljona V. b. h. 1. Pred tednom so ga zaprli. Sedaj bo treba moža izpustiti in ga iznova zaslišati. Kar je vedel Urban, se strinja precej z izpovedbami italijanskih ujetnikov. In s tem so že napovedane smeri, v katerih je treba iskati krivce.

Preiskava se pričinja takoj — dne 18. septembra popoldne.

Velika ovira je v tem, da je izginila četrta četa bataljona V. b. h. 1, in z njo vsi osumljenci, ki jih navaja ovadba kuharja Urbana. V ostankih bataljona se pa najdejo brez dvoma ljudje, ki bodo kaj vedeli o izdajalcih. —

Kuhar, ki je bil po nedolžnem zaprt, prejema svojo zaslužen nagrado: pomaknili so ga v čin podoficirja. Predlog za odlikovanje z zlato hrabrostno

medaljo je kmalu rešen . . . Daljši dopust mu je zagotovljen in tudi njegovi želji hočejo ustreči, da ga premeste iz Suganske doline zopet k poveljstvu Boroevičeve armade.

2.

O preiskavi v bataljonu poroča zapisnik informacijskega urada I. ital. armade, sestavljen 14. februarja 1918 s carzanskim vodnikom št. 24, korporalom Ant. Stránskym (prim. IV. 14.).

* * *

Stránsky pravi:

Dne 19. septembra, drugi dan po italijanski akciji, je prišel kapitan auditor Klima v Telve, kamor so mu klicali vojaka za vojakom iz bataljona, da jih je izpraševal.

Preiskoval je, toda brez uspeha. Na vprašanje, ali je imel nadpor. Pivko zvezo z Italijani, so odgovarjali brez izjeme enako, da ni res. Hvalili so ga.

Eden, korp. Turkić, je izjavil, da je nadpor. Pivko svetoval ljudem, naj se udajo ali hitro umaknejo, ker so Italijani tukaj in so že zasedli Carzano. Drugi Bošnjaki pa tega niso potrdili in korporal Turkić ni imel prič za svojo trditev.

Nenadoma se je vrnil podpolkovnik Vidale z dopusta in prevzel 23. septembra komando nad ostankom bataljona V. b. h. 1.

Podpolkovnik je začel takoj osebno preiskovati.

Pri carzanskem mostu so našli nahrbtnik, po čigar vsebini so sklepali, da je last nadpor. Pivka.

Eden izmed ujetih Italijanov, baje oficir, je mnogo vedel. Bil je izborno informiran o podjetju in je razkril, kar je vedel. Pripovedoval je o pripravah za akcijo in podrobnosti iz akcije ter je potrdil sum, da je bil nadpor. Pivko z mnogimi oficirji in možmi v dogovoru z Italijani. V eni stvari se je pa tisti Italijan zmotil. Rekel je namreč, da so bili dotični oficirji in vojaki, ki so pomagali Italijanom, vsi češke narodnosti.

Posledica te napačne izpovedi je pa bila, da so v bataljonu nemudoma odstranili vse češke vojake in podoficirje iz prednjih položajev (iz prednjih straž) in vobče od službe v rovih in nazadnje od vseh poslov v bataljonu ter jih postavili pod nadzorstvo. —

V četah smo opazili nove, neznane ljudi, ki so bili brez dvoma tajni agenti. Govorili so več jezikov, hrvatski, češki in nemški. Neki Bošnjak je spoznal orožniškega narednika, ki je hodil prejšnji dan v bataljonu preoblečen v vojaka, in je vzkliknil: »Boga

Pri 3. četi v odseku Castelnovo.

mi mojega, včeraj sem ga videl. Bil je infanterist kakor jaz, danes je pa orožniški narednik!»

Tudi k nam v Novaledo v pekarno so prihajali neznani vojaki. Eden je prišel v našo sobo, češ, da se hoče ogreti. Ostal je dolgo časa in se hotel z menoj pogovarjati, a iz mene ni dobil besede.

Hotel sem ubežati preko bataljonske fronte ob Masu v Italijo in bil sem že na potu iz Novaleda, toda spoznali so me kot Čeha in ker je bilo Čehom prepovedano biti v prvih rovih, sem se moral vrniti.

Muslimani so z nami grdo ravnali. Nekateri bi nas bili pretepali in ubijali, ako bi bilo dovoljeno.

Z nami ni nihče hotel govoriti razen pravoslav-
nih, ki se pa niso upali govoriti o carzanski akciji.

O avstrijskih izgubah niso oficirji ničesar pove-
dali; meni je pa bilo znano, da je bataljon V. b. h. 1
po akciji jemal nad 200 porcij manj hrane nego po-
prej, ne računajoč čete ruskih strojnic, ki je izginila
skoro do zadnjega moža.

Podnarednika Liško od 3. čete so odvedli v
Borgo v zapor, kjer ni dobival več dni jesti. Zinil je
pred podoficirji, da je škoda, da akcija ni uspela. On
bi se baje rad udal. Javila sta ga korporal Pezer in
sanitetni podnarednik Bošnjak in potem so morali
pritrditi i drugi. Kuhar 3. čete Sava mu je tajno
nosil v zapor jelo, inace bi bil Liška umrl od gladu.
Pozneje so poslali podnarednika Liško pred vojno
sodišče v Trento in poročnik Hanisch je pravil, da
je dobil 6 mesecev ječe.

Podpolkovnik Vidale je 24. septembra prišel v
Carzano in vstopil od jeze rdeč v krojaško delavnico,
potegnil revolver na razvodnika Jiránka in ga jel da-
viti za vrat. Kričal je nad njim, imenoval ga »mrcino«
in ga velel zvezati. Poročnik Trampa ga je moral z
osebno odgovornostjo spremiti v Borgo v bataljonski
zapor. Tudi Jiránek je prišel pred sodišče v Trento,
toda ne vemo, ali so ga obsodili. Ako bi ga bili so-
dili, bi bili tudi mi slišali.

Nekega dne, menda 25. septembra, sta prišla
v Novaledo podpolkovnik Vidale in nadporočnik
Hardy, komandant 3. čete. Hardy me je poklical iz
pekarne in podpolkovnik je v tem z nekim naredni-
kom premetaval moje reči in preiskal nato moje
žepe. Jeli so me strogo izpraševati glede mojega zna-
nja in občevanja z računskim podnarednikom 3. čete
Karlom Pajgrom. Rekel sem, da je bil moj prijatelj.

»Zakaj ste odšli ponoči s 17. na 18. septembra iz
Novaleda? Videli so vas v Borgu in tam pri Castel-
nuovu.«

»Hotel sem obiskati Pajgra, ker me hočejo premestiti iz pekarnice kot kuharja v oficirsko kuhinjo; Pajgra ni bilo v Borgu in sem ga čakal.«

»Ali ste si dopisovali s Pajgrom?«

»Da.«

»Kje imate njegova pisma?«

»Tam pri peči na polici.«

Nato je šel podpolkovnik še enkrat iskat in je pregledal celo pepel v peči. Pisem ni našel. Vprašal je ponovno:

»Kje imaš?«

Zarotniki se solnčijo ob Brenti.

»Morebiti so mi sinoči oficirji skurili pisma, ko so si na moji peči kuhali marmelado.«

Podpolkovnik je poizvedoval, če se ujema moja trditev z resnico in je zvedel od drugih, da so res bili oficirji tukaj, ki so prižigali ogenj in kurili s papirjem, ki je bil na polici.

Hoteli so me ujeti z vprašanji in vprašali so me nenadoma:

»Kaj ste iskali pri nadporočniku Pivku v Carzanu?«

Vedel sem, da me niso videli v Carzanu. Bil sem tam le dvakrat, obakrat pozno ponoči. Tajil sem.

»Poznam nadpor. Pivka, ki je bil komandant 4. čete in pozneje komandant bataljona, toda on mene ne pozna. Z njim nisem govoril.«

Nadpor. Hardy se mi je laskal in mi prigovarjal. Obetal mi je, da me povišajo za narednika in celo oficir da lahko postanem, ker sem inteligenčen, in visoko odlikovanje da dobim, ako jim pomorem in povem resnico. Seveda, povišali bi me, saj vem — na vislicah. Vse zaman, ničesar niso zvedeli. Začeli so mi groziti, a niti grožnje jim niso pomagale. — Vrnili so se iz Novaleda brez uspeha.

Vojaški oficiral v Novaledu, čigar imena ne vem, a je bil Jugoslovan, me je pozneje poklical k sebi in mi rekel:

»Ako veš kaj, storiš bolje, če si odrežeš jezik, preden odpreš usta, da bi jim kaj povedal!«

Od 25. do 29. septembra so hodili orožniki in vojaški policisti in vodili policijske pse s seboj. Psi so prevohali tudi skladišče in našo pekarno v Novaledu, vohali po okolici, ob Brenti, ob železnici in po cesti. Slišal sem, da so dobili policijske pse tudi v Borgo in na S. Pietro.

Dne 29. septembra so vzeli bataljon iz položajev in ga zbrali v Marteru.

Podpolkovnik Vidale je nagovoril bataljon, hvalil Bošnjake, nazival jih junake in jim obetal mesec dni počitka v Trentu z boljšo hrano; Čeha v bataljonu, ki nas je bilo nad 30, je pa imenoval »lopove« in »mrcine«. Pozval je, naj ubijejo brez milosti vsakogar, kogar dobe kdaj izmed onih v roke, ki so prešli k Italijanom.

Bataljon se je odpeljal nato opoldne z vlakom v Trento, toda ni imel počitka mesec dni, kakor mu je bil podpolkovnik obljubil, temveč imel je stroge odredbe in ljudje se niso smeli kazati po mestu. Ker so pa Bošnjaki uhajali v mesto in baje kradli in onesnažili ulice, so morali oditi že 5. oktobra iz Trenta. Čehov tedaj ni bilo več v bataljonu.

Dne 1. oktobra so zaprli v Trentu vse vojake češke narodnosti in odstranili tudi oficirje, ki so jih stražili posebej. Morali smo pustiti vse svoje stvari, opremo in orožje in smeli smo si vzeti samo odejo in krušno torbo.

Nas vojake so zaprli vse skupaj v majhno sobo v kasarni Modruzzo. V sobi, ki je imela prostora jedva za 15—20 ljudi, nas je bilo 35 in nismo se mogli gibati. Nismo imeli stranišča ne nobene posode in niti vode, da bi si umili šalice po jedi.

Zunaj pred vrati sta stala dva stražarja z bajonetoma, ki nista pušča'a nikogar v bližino razen dežurnega podoficirja, kadar so nam nesli hrano.

Vsak dan je prihajal podpolkovnik Vidale v našo sobo, vselej z revolverjem v roki. Z žaljivimi besedami nas je psoval ter nas klical po seznamku in gledal vsakega, kakor bi ga hotel prebosti z očmi.

Dne 4. oktobra so nam vrnili nahrbtnike in narednik Pivonka je vodil naš oddelek v Cavedine. Oficirji so ostali v Trentu, ločeni od bataljona.

V Cavedinah je prevzel komando nad našim oddelkom neki poročnik od 33. dopolnilne čete, določene za 163. črnovojniški bataljon. Imenoval se je Weinmann.

Vežbali smo in neprenehoma vežbali. Hoteli so z vežbanjem obnoviti v nas trdo disciplino in avstrijsko prepričanje. Pri vežbanju so nas često nadzorovali višji oficirji, kapitan »Ausbildungskommandant« in podpolkovnik »Ausbildungsgruppenkommandant«. Grajali so na nas vse in lepe besede ni bilo slišati. Venomer so nam trobili v ušesa o disciplini. Poročnik Weinmann nas je opominjal in nas opozarjal, da smo osumljeni udeležbe pri veleizdajniški zaroti in da moramo vedeti, čemu smo tukaj.

Naša oprema je bila jako slaba, zlasti čevlje smo imeli že vsi raztrgane. Bajonetov nam niso dali in nekateri izmed nas, ki so bili prej v skladišču na službi, niso imeli niti usnjenih pasov.

V Cavedinah so nadaljevali z nami preiskavo. Nadporočnik auditor Türk je klical vsakega posebej

in izpraševal, toda brez uspeha. Njegova vprašanja so bila sledeča:

- »Koga poznaš pri bataljonu?«
- »Kdaj si ga spoznal?«
- »Kaj veš o njem?«
- »Kdaj si govoril z njim?«
- »O čem sta se pogovarjala?«
- »Kje si bil ponoči ob carzanski akciji?«
- »Kje si bil in kaj si delal zvečer pred akcijo?«
- »Kaj si delal po akciji?« —
- »Ali veš, da so bili v bataljonu sestanki?«
- »Ali si bil na kakem sestanku?«
- »S kom si se shajal?« —
- »Ali si videl kdaj skupino oficirjev?«
- »Katere oficirje si videl zbrane?«
- »Ali si videl, da so oficirji govorili z vojaki?«
- »Ali si videl pisma v tujem, neznanem jeziku?«
- »Ali si videl pri kom italijanske časopise?«
- »Ali veš, kake vesti so prihajale iz Italije?« —
- »Kakšnega značaja je tvoj znanec . . .?«
- »Kakšnega političnega prepričanja je?«
- »Kako se je izražal tvoj znanec, kadar so bili Avstrijci premagani na pr. po porazu v Galiciji?«
- »Zakaj so zadnjič prenesli strojne puške na druga mesta?«

»Kdo je odnesel municijo iz položajev?« itd. —
Zvedeti niso mogli ničesar. —

Razen tega so nas klicali v Trento, kjer so tudi preiskovali. V skupinah po 3—6 ljudi so nas pošiljali k vojnemu sodišču in nekateri izmed nas so se vozili po dvakrat in po trikrat v Trento. V Trentu je bilo zbranih več auditorjev in oficirjev s tolmači, ki so nas izpraševali. Vprašanja, koja so stavili, so bila vedno ista:

- »Koga poznaš?« itd.
- »Ali si videl posebna znamenja na pismih, kartah?«
- »Kdo je dobival pisma iz Prage?«
- »Moral si videti italijanska pisma!«

»Ali si spiritist?«

»Katere časopise si čital?«

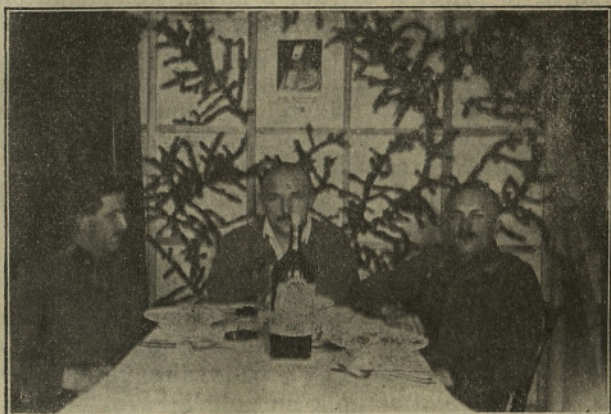
»Od koga si dobival časopise?«

»Na katere časopise so bili naročeni tvoji znanci?«

»Ali si videl v časopisu z rdečim svinčnikom za-
črtane članke o osvoboditvi poslancev dr. Kramáča
in Klofáča?«

»Kaj ste govorili med seboj o amnestiji zaprtih
poslancev?«

»V kakšne namene se je zbiral v četah denar?«

Pri dr. Dyboskem.

Hopp (sorodnik dr. E. Beneša), dr. Dyboski, Novaković
(od leve k desni).

»Kdo zna izmed vas risati?«

»Koga si videl risati?«

»Ali ti je znano, da je praporščak Maštalka ali
neki poročnik risal načrte v Carzanu?«

»Ali si bil kdaj na patrolji?«

»Kdaj si bil zadnjič na patrolji?«

»Kdo je hodil čisto na patrolje?«

»Kdo je delal cesto pred prednjimi stražami?«

»Kdo je rezal telefonske žice?«

»Zakaj so pri stražah 2. čete podrli drevje?«

Tem vprašanjem je sledilo mnogo drugih.

Dva meseca so nas držali v Cavedinah in strogo nadzorovali našo pošto. Nato so nas prepeljali na zbirališče v Trento, kjer smo zvedeli, da nas porinejo v 1. brigado cesarskih lovcev. Šli smo čez Ghertele na komando omenjene brigade in čakali na razpored. Vsled neke pomote nas niso razdelili, temveč so nas poslali za bataljonom V. b. h. 1 čez Larici v Campomulo. Našli smo svojo (181.) brigado in polkovnika Günsteja. Drugega dne smo videli podpolkovnika Vidaleja, ki je prišel k brigadi z našim komandantom, računskim podoficirjem Pivonko, in nas ni niti pogledal. Razdelili so nas k pjonirjem, v skladišča, k trenom itd. in samo nekaj krojačev in čevljarjev so dali v čete. Mene so prideliili k trenu in videl sem bataljon samo enkrat, ko je odhajal z Malge Fossette v smeri proti Vezzeni. V bataljonu sem videl same nove oficirje, izmed nekdanjih oficirjev Čehov sem videl edinega poročnika Bartoša, ki pa itak ni Slovan.

V Vezzeni je prišla odredba, da mora nas 33 oditi k 1. brigadi cesarskih lovcev (2 moža sta bila v bolnici). Dne 22. decembra 1917 smo odšli v Leifers južno od Bolzana k 2. polku ces. lovcev, kjer so nas razdelili poprečno po 2 na vsako četo. Sredi januarja so poslali naš polk na položaje Val Frenzela in Monte Valbella, kjer sem zapustil svojo (15.) četo in utekel v Italijo.

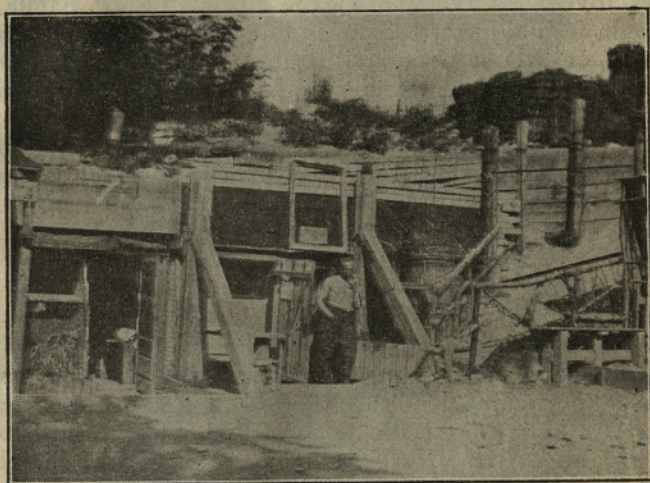
Omenjam, da so tudi več sumljivih carzanskih oficirjev premestili k isti brigadi.

3.

Z zapisnikom korp. Stranskega se strinja pismeno poročilo zarotnika Liške.

Praporščak (poročnik) Rudolf Liška, sedaj učitelj v Vlkovu, p. Opočnice, Češko, se je odpeljal dne 1. septembra 1917 na pogreb svoje matere in je bil še doma, ko je čital (19. IX.) uradno poročilo o borbi pri

Carzanu.*) Dne 20. IX. je prejel brzojavni ukaz, da se mora takoj vrniti k bataljonu. V Caldonazzu je našel (23. IX.) poročnika Horáka in pri provijanturi (24. IX.) nadporočnika Kappelmacherja, ki mu je pripovedoval o izdajstvu in ga izpraševal, če ni vedel o nameravnem podjetju. Dne 28. IX. so prispeli avstrijski dobrovoljci-strelci, da prevzamejo od Bošnjakov položaje ob Masu. Njihovi oficirji so bili večinoma neizobraženi ljudje — kapitan Uhlik na pr. je bil mesar. V položajih v Caverni in Carzanu so se pojavljale 30. IX.

Kapitan Uhlik v sektorju 3. čete pri Castelnuovu.

nemške (pruske) izvidnice z namenom, da bi prevarile Italijane glede posadke v avstrijskih položajih. Istege dne popoldne so Bošnjaki zapustili položaje. V Trentu so nato (1. X.) oddajali češki komandirji

*) Uradno avstr. vojno poročilo se je glasilo:

»Bei der Heeresgruppe des FM Frh. v. Conrad führte der zur Wiedergewinnung eines vorübergehend dem Feinde überlassenen Frontstückes bei Carzano angesetzte Gegenangriff zu vollem Erfolge.«

Švicarski listi so poročali v teh dneh, da se slišijo v Švici topovi kakor nikdar dotlej.

(Kimla, Čada) svoje čete nemškim oficirjem, češko moštvo je pa »Bereitschaft« odgnala v zapore. Češke oficirje so dodelili (4. X.) dopolnilnim formacijam v v zaledju, v Spormaggiore k peš. polku 84 itd., nakar so jih jeli zasliševati (10. X.) v Trentu. Auditor je izpraševal o ujetih oficirjih, izmed ostalih le o Maršalku in Martincu. Nekoč (28. X.) so poslali vse dopolnilne formacije preko Trenta k fronti, ponoči pa zopet nazaj — za varanje Italijanov.

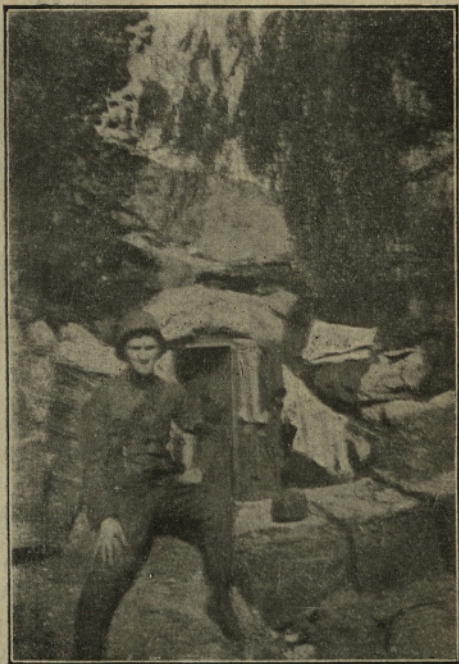
Liško so (11. XI.) prideli 4. tirolskemu polku ces. lovcev v Cavedažo, kjer je bil tudi že por. Kimla. Kimla je tukaj prosil Liško in mu prepovedal govoriti češki, češ, da se hoče javiti dobrovoljno za službo na fronti, da se opere »sramote«, ki jo je vrgel nanj sum zaradi carzanske zarote.

Vsem 26 dopolnilnim formacijam so prirejali šolo o carzanskem izdajstvu in o vzornem sodelovanju vseh vrst orožja in pomožnih služb, da si ponazorijo, kako se je posrečilo izgnati in premagati Italijane. Z neizmerno gorečnostjo in žarečih lic so predavali o podjetju in izdelovali risbe in načrte, po katerih so 4 neznatni oddelki (Kimla, Krajnik, 1 vod profesionistov in 1 vod dajčmajstrov) pregnali Italijane in slavno zmagali. Veliko ulogo je pri tej igri igrala strojna puška poročnika Knotta, ki je bil v kotu v kaverni skrit in ki je potem, ko je zapazil italijansko zmedo in strahopetnost, izlezel iz svojega skrivališča in jel streljati. Knott je prejel zato najvišje odlikovanje, zlato oficirsko medaljo. Kako je bilo v tej šoli pri duši bivšim zarotnikom, si lahko mislite. Poslušati so morali in nazmes so predavatelji često kazali nanje, češ, ti-le so krivi. —

Po ponovnem zasliševanju v Trentu (26. XI.) je prejel Liška ukaz, da se mora javiti pri poveljstvu III. armadnega zbora. Dne 3. XII. so se sešli oficirji in češko moštvo bosenskega bataljona v Trentu. Manjkal je edini podnarednik Liška, o kojem so nekateri trdili, da je obsojen na smrt. V avtomobilu so jih prepeljali v Ghertele (7. XII.) in Mandrielle (8. XII.) k poveljstvu arm. zbora, kjer so jih prideli brigadi

cesarskih lovcev in sicer vsakega k svojemu bataljonu. Liška, Krajnik in Mader so prišli k 1. polku tir. ces. lovcev pred Asiago tik po ofenzivi. Liška ni smel vršiti službe in pozorno so ga povsod zasledovali, da bi ne ubežal.

O božiču 1917 je bil polk na odmoru v Trentu in prišel nato na Pasubio v snežene položaje. Liška je

Poročnik Jos. Krajnik.

tukaj zbolel in se ni vrnil pred razpadom Avstrije na fronto, kimlo so pa premestili k 2. polku tir. ces. lovcev, kjer ga je dohitela tragična usoda. Imel je že v žepu dovoljenje za dopust, toda ni se premaknil — ostal je v rovu na Mt. Meleti, ko so Italijani pripravljali juriš in — padel je, zadet v prsa in trebuh.

Vojni kurat Ante Messner se je sešel decembra 1917 z bataljonom V. b. h. 1 pred Asiagom in ni našel v njem niti enega znanega oficirja.

* * *

Poročnik Martinec se je poškodoval pri dviganju kamena in je moral oditi 10. septembra — torej teden dni pred carzanskim podjetjem — v bolnico v Levico. Bilo je sumljivo, ko se je pri zdravniku dr. Turoldu izražal zelo razburjeno, da noče za nobeno ceno oditi sedaj od bataljona in da hoče za osem dni biti zopet pri svoji četi, ako mora zares oditi v bolnico. Po podjetju so ga aretirali v bolnici zaradi utemeljenega suma, da je vedel o zaroti. Istočasno so aretirali praporščaka Jurija Maštalko, ker je vojno sodišče dobilo v roke njegovo dopisnico, v kateri je pisal pred podjetjem iz Villazana nadporočniku Pivku v Carzano: »Imam odprte oči in odprta ušesa in nadejam se, da ne bo več dolgo trajalo.«

Poročnik Martinec — sedaj kapitan češkoslovaške vojske — pripoveduje o svojih doživljajih z Maštalko:

»Dokler sva bila v Levicu in v Trentu v zaporu, je še šlo nekako, ko so naju pa po treh mesecih odpeljali na Dunaj, nama je začelo segati na živce. Ločeni zapor, glad, zima, da sva ozebla, in potem nesigurnost, da kmalu počí, vse to je napenjalo živce do blaznosti. Toda pojavil se je rešitelj. Komandant divizijskega sodišča polkovnik Kunz, sedanji šef vojaške justice češkoslovaške, je poveril zadevo preiskovalnemu auditorju dr. Maderiču, ki je preiskavo nalašč zavlačeval in nazadnje dosegel, da so naju izpustili. Izpustil je naju koncem maja 1918 in naju svaril, naj paziva, da ne omočiva še njega v tej stvari. Bila sva svobodna, Budimpešte pa nisva smela zapustiti. Da nama ni bilo dobro, bi lahko povedal siromak Maštalka.

Pot v obljubljeni deželo so nama zaprli brez najine krivde in so nato postopali z nama kakor s tistimi, ki so izločeni iz bitke.

Izza carzanskih dob se je često širila vest, da so Italijani poslali dr. Pivka k Abrahamu. Toda midva tega nisva verjela nikdar in v koticu izmučenih dušic je živela vedno nada, da zmagamo. No, in zmagali smo na vsej črti. —

V sedanji malovredni družbi je težko najti človeka ravnega, kakoršen je bil dr. Pivko. Imela sva z

Praporščak Rud. Liška.

Maštalko dovolj časa analizirati vso carzansko afero in ko sva bila zopet na svobodi, sva si pravila, da je bil Pivko edini, ki se je zares žrtvoval in pokazal čisti kristalni značaj napram svojim prijateljem in neprijateljem. Nihče ne ve, kako so se člani generalnih štabov pri preiskavi čudili njegovi genijalnosti. Ve-

nomer so si trkali ob čelo, kako je bilo vse to možno . . . ! Seveda so se mi bliskale oči od notranjega zadovoljstva, dasi mi je visela vrv nad glavo, — da smo jim zvrtili luknjo v njihovo slavo.«

4.

Poveljstvo vojne skupine FM. Frh. v. Conrada je prejelo dne 25. septembra 1917 prvo poročilo o preiskavi carzanskega izdajstva. Poročilo je oddal šef generalnega štaba 11. armade osebno (A. K. Op. Nr. 2189/11). Poveljstvo 11. armade je predlagalo v poročilu, naj se odrine bataljon V. b. h. 1 na soško fronto namesto enega bataljona 2. bos. herc. polka, ter je predložilo sočasno vse akte o borbi pri Carzanu.

Dva dni pozneje, dne 27. septembra, je poveljstvo 11. armade (FZM. Scheuchenstuel) predložilo poveljstvu Conradove vojne skupine kot dodatek še obširno poročilo, koje je spisal podpolkovnik Vidale, komandant bataljona V. b. h. 1 na podlagi svojih lastnih poizvedb (K. u. k. 11. Armeekommando Op. Nr. 2189/13. Geheim, zur Eröffnung durch den Chef der Generalstabsabteilung). Ob tej priliki javlja A. K. (komanda armade):

1. Iz dosedanjih poročil se vidi brezdvomno, da poveljstvo 18. divizije ni upoštevalo prijave infaterista Urbana z dne 11. septembra z ono pozornostjo, ki je bila z ozirom na važnost njene vsebine neobhodno potrebna. Zato je poveljstvo 18. I. T. prejelo ukaz, da pojasni, zakaj ni takoj po vojaško vsega ukrenilo, da pride z vso naglico Urbanovi prijavi do dna in da prepreči sočasno možne posledice eventualnega izdajstva.

2. Poveljstvo armade je odredilo, da potegne ponoči z 28. na 29. septembra ostanke bataljona V. b. h. 1 iz položajev v Suganski dolini. Položaje zasede I. bataljon strelskega polka št. 36. Bataljon V. b. h. 1 se preloži v Trento, kjer se bo kaserniral, da se olajša njegovo discipliniranje in nadzorstvo.

3. Da se sodna preiskava pospeši, jo je armadno poveljstvo poverilo preiskovalnemu sodniku kvartir-

nega oddelka 11. armade in sicer v prvi vrsti zaradi tega, ker ima armadno poveljstvo iz dosedanjih poizvedb utis, da kapitan auditor Klíma nima popolne potrebne vojno-sodne spretnosti.

Vzporedno in v soglasju s sodnim poizvedovanjem preiskuje tudi podpolkovnik Vidale in obrambni urad 11. armade.

4. Da se čimprej razčisti vprašanje o bodoči uporabi bataljona, prosi poveljstvo 11. armade, da se hitro reši njegov predlog glede premestitve bataljona na soško fronto. Ta predlog podpira sedaj tudi mnenje oficirskega zbora V. b. h. 1, ki vidi v aktivni borbeni uporabi najboljše sredstvo za hitro, popolno rehabilitacijo. Ako bi bataljon ostal na Tirolskem, se oficirski zbor iz umljivih vzrokov boji, da ne bo imel zaupanja starešin in sosednih trup.

Končni zaključek poizvedovanja naj odloči, ali bo treba bataljon raztrgati in razdeliti na 2. bos. herc. polk ali bo armadno poveljstvo zagovarjalo njegov samostojni obstoj tudi v prihodnjosti.

Armadno poveljstvo prosi, naj se to vprašanje pusti še odprto, da se bataljon ne kaznuje prezgodaj v svoji celoti.

5.

Podpolkovnik Vidale poroča 26. septembra 1917 (vojna pošta 511) o akciji pri Carzanu in pravi:

Od 6. septembra sem se nahajal na dopustu in sem zvedel na Dunaju o resnih dogodkih v mojih položajih pri Carzanu. Odpeljal sem se nemudoma na svoje mesto. Dne 23. septembra sem se javil pri poveljstvu armade in pri poveljstvu 18. divizije. Zvedel sem, da je sovražni vlom omogočilo izdajstvo oficirjev. Govoril sem s kapitanom auditorjem Klimo, ki je vodil preiskavo, in sem zvedel od njega obilo podatkov, tako tudi, da je infanterist mojega bataljona Urban že prej javil vse. Sklenil sem, da poizvem sam neodvisno od sodne preiskave, kaj je na stvari. Poizvedoval sem 24. in 25. t. m. in dospel do sledečih podatkov:

Urban je prišel z nekim infanteristom Mlejnekom leta 1915 k bataljonu. Oba so uporabljali v oficirski kuhinji. Urban, spretnejši med njima, je bil nekako višji kuhar. Urban in Mlejnek sta bila tedaj dobra prijatelja. Bataljon je prišel pozneje na Sočo in tam so odrinili Urbana zaradi sumljivih znakov legarja v bolnico. Bataljon je prišel na tirolsko fronto, Urban je pa ostal kot kuhar po odpustu iz bolnice v obsegu soške fronte. Prijatelja sta bila torej ločena. Ko je bil tekom junijskih borb oficirski kuhar v bataljonu ranjen, sem urgiral Urbana pri soški armadi in Urban se je javil 21. avgusta pri bataljonu. Bil je zopet prvi kuhar in je imel dva pomočnika, inf. Berberovića in Karáska. Mlejnek, ki je med tem dosegel naredniško šaržo, je bil tedaj na dopustu in se je vrnil 5. septembra z dopusta ter našel v oficirski kuhinji svojega davnega prijatelja Urbana. Pozdravil ga je prisrčno in šla sta skupaj iz Telv v položaje. Govorila sta nekoliko ur in obnovila staro prijateljstvo. Nazadnje je rekel Mlejnek Urbanu, da mu hoče odkriti važno tajnost, ako mu da besedo, da ničesar ne izda. Urban je dal častno besedo in Mlejnek mu je rekel, da vlomijo močne italijanske sile 13. t. m. v Carzano. Nadporočnik Pivko ve za stvar. Italijani si vzamejo avstrijske položaje in Urban, ki je tudi Čeh, naj preide z Mlejnekom k Italijanom. Urban je izrazil svoj dvom, kako je to možno, ko je toliko straž, ovir in močnih glavnih položajev. Mlejnek ga je pomiril in mu rekel, da napadejo Italijani s takimi močmi, oklopnimi avtomobili itd., da se ne bo mogel nihče upirati. Prednje straže bodo opijanili z opijem. Mlejnek je pravil tudi, da je bil že julija dva dni v Vicenzi. Italijanski komandant mu je ponujal denar, ki ga pa ni sprejel, ker hoče delati svoje delo kot Čeh in ne za denar. — Infanterist Lahvička, ki se je vrnil istočasno z Mlejnekom z dopusta, je prigovarjal Urbanu v istem zmislu in mu ponudil tudi italijansko cigareto, ki jo je prinesel Mlejnek iz Vicenze.

Urban se je bojeval več dni s seboj, kaj naj stori. Kot dober vojak je hotel odvrniti nesrečo, na drugi

strani pa ni maral svojega starega prijatelja izdati. Zvečer 10. septembra se je zaupal oficirskemu kuharju Karásku in Karásek mu je rekel: »Našega podpolkovnika ni tukaj — najbolje storiš, ako pojdeš takoj k diviziji.« Morebiti je iskati vzrok tudi v tem, ker je divizijoner generalmajor v. Vidale moj sorodnik. Urban se je peljal torej v Roncegno, kamor je dospel 11. t. m. ob 3. uri (?) zaran. Javil se je pri inspekcijskem

Narednik Mlejnek.

oficirju divizije nadporočniku Sassu s prošnjo, naj ga povede pred generala. Vzroka ni hotel navesti. Nadporočnik Sass je peljal Urbana k šefu generalnega štaba majorju Kalitzkemu in ga obvestil, da bo Urban podal prijavo divizijonerju samemu. Urban je navedel le površno vzrok svoje prošnje. Major Kalitzky ga je velel aretirati in zapreti. Okoli 8. ure je ukazal, da se

Lastnina
 študentske knjižnice v Mariboru
Nepredajo

Urban iznova zasliši in nato je Urban obširno poročal o svojem razgovoru z Mlejnekom in navedel, da je dobil od Lahvičke italijansko ciganso. Major Kalitzky se je razburil in ga vprašal, zakaj ni javil svojega predmeta službenim potom. Urban je odvrnil, da se ni hotel obrniti na poročnika Krajnika, da bi ne vzbudil pozornosti. Z Urbanom so sestavili zapisnik in so ga začasno zaprli pri orožnikih v Roncegno. Istega dne, 11. t. m., so poverili kapitanu auditorju Klimi preiskavo. Auditorju je bilo znano iz zapisnika, da so nadporočnik Pivko, narednik Mlejnek in infant Lahvička obdolženi izdajstva, toda ni zaslišal Urbana, temveč je odšel k poveljstvu odseka, ki ga je vodil moj namestnik major Lakom. Imel je v roki ukaze za aretacijo. A na žalost ni šel v njihove stanove, kjer bi jih morebiti presenetil, temveč jih je rekel privedi k poveljstvu bataljona. Tam jih je zaslišal, a tajili so vsako krivdo. Auditor Klima je storil po mojem mnenju neodpustljivo napako, da se je informiral o Mlejneku in Lahvički pri Pivku, ki mu je iz protokola bil vendar znan kot soobtoženec. Umljivo je, da je ta-le visoko inteligenčen, da genijalen zločinec umel oprati svoja sokrivca. Pivko je veljal kot eden najboljših oficirjev bataljona, torej ni bilo lahko obdolžiti kar tako tega odlično popisane in odlikovane oficirja. Toda eno dejstvo je bilo tukaj, ki bi bilo služilo za podlago nadaljni preiskavi, to je Mlejnekova patrulja 13. julija, h kateri se vrnem pozneje. Ako bi bil auditor Klima v tej pozornost vzbujajoči stvari preiskoval dalje, bi bilo možno odkriti vsaj celoma resnico v toliko, da bi se dokazala glavnim soudeležencem ena neresnica. Energični postopek bi bil omogočil zaslediti komplot in ga zgrabiti za koren, na vsak način bi se pa mogli izogniti podjetju 18. septembra. Vse to se ni zgodilo. Auditor Klima je rekel majorju Lakomu, da smatra vse za obrekovanje in da rima vzroka aretirati Mlejneka, Lahvičko ali celo Pivka. Glede vzroka, zakaj je Urban tako izpovedal in obrekoval, je Mlejnek navedel, da mu Urban menda zavida, ker se je Mlejnek povzdignil do narednika,

Urban pa, njegov nekdanji višji kuhar, je ostal infanterist. Pivko je pa obravnaval vso stvar smehljaje kot iznajdbo človeka, ki je po obolenju na legarju duševno zmeden. Kakor bi ne bilo težavno dognati, da Urban nikoli ni imel legarja, temveč da je bil le kontumaciran. Auditor Klima je torej priporočil majorju Lakomu, naj nadzoruje samo Mlejneka in Lahvičko. Ta polovična odredba majorju Lakomu ni ugačala, toda ni imel povoda, da bi sam izpreminjal auditorjeve odredbe. Ukazal je torej, da mora Mlejnek spati pri drugem naredniku in da ne sme biti več poveljnik castellarske prednje straže.

Dne 12. septembra je prišel auditor Klima v Telve in je zaslišal komandanta stražnega in kuhinjskega oddelka poročnika Krajnika in oficirska kuharja Berberovića in Karáska. Poizvedoval je po Urbanovem duševnem stanju, a vsi trije so navedli soglasno, da je Urban miren, razumen človek, jako spreten kuhar in da niso opazili na njem nikdar nič nenormalnega. Auditor Klima je prišel menda do spoznanja, da ni dvoma glede Urbanovega duševnega zdravja. Major Lakom je naložil adjutantu, da vpraša poročnika Krajnika o rezultatu preiskave in o novih odredbah, a poročnik Krajnik je odgovoril, da ni auditor ničesar odredil, temveč se je izrazil približno tako, da se mu zdi stvar sedaj jako zamotana.

Zvečer 12. septembra šele je auditor Klima zaslišal prvič Urbana. Urban je ponovil vse svoje izpovedbe. Auditor je zahteval dokaze, a Urban je rekel, da dokazov nima, pač pa je pripravljen priseči. Opozoril je avditorja, naj poišče pri Mlejneku ono karto, na kateri ima zarisano pot v Vicenzo in zapisane razne kraje. Tudi o cigareti je pripovedoval. Auditor Klima je nazval Urbana obrekovalca in ga je odrinil v vojni zapor v Levico. Urban je videl zopet auditorja Klímo šele 19. septembra, torej po akciji. Urbana so tedaj izpustili iz zapora. Auditor Klima ga je sedaj hvalil in mu rekel, da mu sedaj verjame.

O Mlejnekovi patrolji poroča podpolkovnik Vidale tako:

Julija in avgusta t. l. sem vodil približno 5 tednov začasno poveljstvo 181. brigade. Tedaj smo pripravljali podjetje proti kolodvoru Strigno. V to svrho sem odredil obsežno patroljiranje v vsem odseku. Pri večjem številu patrolj so mi javili Mlejneka kot spretnega in pogumnega vodnika in nikakega dvoma ni, da so izvidniški uspehi 4. čete v vsaki smeri zadovoljevali. Njihovo točnost potrjujejo vesti drugih patrolj in ostala opazovanja. Okoli 15. julija sem prejel vest, da je šel Mlejnek z dvema možema zopet na patroljo, ki so jo pa Italijani razpršili. Infanterista sta se vrnila po 6 urah, Mlejnek pa, ki so ga že smatrali za izgubljenega, je prišel 7 ur pozneje. Poslušal sem osebno Mlejnekovo poročilo. Pripovedoval mi je razne podrobnosti, kako je bil skrit ob italijanskih rovih in kako si je našel z nevarnostjo in težavami pot nazaj. Hvalil sem ga jako in sem ga nato na Pivkov predlog povzdignil na narednika. Sedanje preiskovanje je dognalo, da je hodil Mlejnek tedaj k italijanskemu poveljstvu v Vicenzo in da je Pivko v svoji prijavi, ki jo je poslal meni kot brigadirju, zamolčal 24 ur Mlejnekove odsotnosti. Najstarejši vodni oficir poročnik Knott in bataljonski zdravnik dr. Tuold sta opozarjala Pivka, da bo treba Mlejnekovo odsotnost javiti, toda Pivko ju je pomiril in rekel, da ima v Mlejnekovo spretnost toliko zaupanja, da ne verjame, da bi ga ujeli. Mlejnek se povrne in obvestilo brigadi je za sedaj nepotrebno. Poročnik Knott in dr. Tuold nista ugovarjala, kar se razlaga s tem, da je užival Pivko med oficirji velik ugled — pri volitvah v bataljonski častni sod je bil Pivko izvoljen soglasno kot član odbora. Nihče, niti jaz, bi ne bil nikdar dvomil glede Pivka.

Toda moram zopet ponoviti, da bi bilo po Urbanovi prijavljeni ovadbi najlažje zaplesti obdolžence v nesoglasja. Auditor Klima bi ne bil smel glede Mlejneka zaslišati baš Pivka.

Dokazila:

Moje poizvedovanje je zasledilo sledeča dejstva, ki so jih svoječasno prezrli, ki pa dovoljujejo sedaj pregled o komplotu. Glavna oseba je brezdvomno Pivko. Njega smatram za moža nenavadnih kvalitiet, najvišje inteligence, neomajne hladnokrvnosti in energije. Pivko je Slovenec, po poklicu profesor v Mariboru, oče 5 otrok. Vse to in njegova možatost in njegova često dokazana hrabrost, ki se ne more tajiti,

Podpolkovnik Vidale odlikovan.

(Generalmajor Vidale pripenja podpolkovniku Vidaleju odlikovanje. Navzoči so oficirji bataljona V. b. h. 1.: Gabriel, Kappelmacher, Widy, Hanisch in zarotnik Hopp).

mu je pridobilo v bataljonu mesto izredno spoštovane-
nega oficirja. Ko sem prevzel septembra 1916 bata-
ljon, mi je moj prednik oddal Pivka kot najboljšega
oficirja v bataljonu. Bil je tedaj že močno odlikovan,
imel je dvakrat signum laudis in vojaški zaslužni križ
III. razreda z meči in dvakrat je bil predlagan za red
železne krone, ki ga je nato tudi dobil. Oporišče Col

di Lana smo po njegovi slavni obrambi nazvali z njegovim imenom. Kar sem videl njegovih činov, je vse potrjevalo izvrstno mnenje mojega prednika. Za njegove zasluge v septemberskih borbah ob Col di Lani sem ga predlagal za izredno povišanje na kapitana. To ugodno mnenje o njem je ostalo v meni neizpremenjeno, dokler se mi niso nabrali sedaj tako težki, uničujoči dokazi, da iz umljivih vzrokov ne morem več dvomiti o njegovi lopovščini.

1. Mlejnekova patrulja.

2. Pivko je bil ob začetku vojne politično osumljen. Pečal se je s študijem slovanskih jezikov in je ovladal slovenski, hrvatski, češki in ruski jezik.

3. V rovih so se nahajali pri vsakem strelskem stojišču najmanj 4 magazini patron, 3 ročne granate in pri nekaterih stojiščih svetilna sredstva. Pivko je ukazal odstraniti municijo, ročne granate do ene in vsa svetilna sredstva in je spravil vse v cerkev v Carzanu, torej tako, da jih je napredujoči sovražnik moral takoj dobiti v svoje roke. (Navaja poročnik Knott.)

4. Ko je nadporočnik Jirsa odhajal na dopust, mu je izročil Pivko zavitek za svojo ženo, baje usnje. Slučajno je čital eden oficirjev dopisnico, ki jo je pisal Jirsa po prihodu na Češko Pivku. Jirsa je pisal: »Na usnje sem tako pazil, da sem na železnici ves čas sedel na njem.«

5. Na progi Carzano-Castellare sem ukazal urediti relé (relais, prenašanje poročil potom tekačev, razstavljenih na 4 mestih). Pivko tega ukaza ni izvršil in je razstavljal tekače le tedaj, kadar je prišel višji oficir v položaje. (Navaja poročnik Trampa.) Pivko je motiviral svoje postopanje, da mora čuvati moštvo.

6. Ko je bil Mlejnek na dopustu, je Pivko zahteval v četo korporala Malčánka, pridelnega v službo pri oficirju izvestitelju, z utemeljitvijo, da nima inteligentnih podoficirjev.

7. Pivko je hodil v zadnji dobi takorekoč vsak dan h castellarskim prednjim stražam. Utemeljeval

je svoje obiske z mojim ukazom, da polagam na te straže posebno važnost. Dne 15. t. m. je bil s poročnikom Trampo pri teh stražah. Por. Trampa je šel vizitirat obe severni straži in ko se je vračal k prvi straži, je slišal v ospredju šum. Izstrelil je granato iz puške, nakar mu je prišel Pivko naproti in mu prepovedal v ostrem tonu streljanje. Rekel mu je: »Kmalu bi me bil obstrelil.« Ogledoval si je baje ovire. Pivko je prepovedal rabo svetilnih sredstev pri tej straži z utemeljitvijo, da sem ukazal jaz varčnost z njimi, kar je resnica.

8. Po redu bi bil moral v kritični noči priti poročnik Knott na castellarsko stražo. Pivko je izpremenil red tako, da je prišel narednik Čačić na vrsto. S Čačićem so videli Pivka večkrat v živahnem pogovoru.

9. Vsled trenutne Pivkove odsotnosti je odredil por. Knott električno strujo za castellarske ovire 17. zvečer na 7. uro 30 minut. Pivko je odredbo izpremenil in telefoniral poveljstvu bataljona, da naj danes električna struja izostane zaradi opravil pri stražah. Takih opravil pa ni nihče odredil niti jih ni nihče vršil, kakor se je izkazalo. Električne ovire so bile razdejane.

10. V kritični dobi je imel infanterist Zabrana telefonsko službo pri 4. četi. Dasi ni bilo nič strelbe, je povedal Zabrana šele tedaj, ko je došla ustna vest o neprijateljskem vlamu v Castellare, da je zveza že delj časa prekinjena. Prej je molčal.

11. Zvečer 17. je ponudil najprej por. Kohoutek, potem Pivko poročniku Knottu vina, kar je Knott odklonil. Razvodnik Kaiser izpoveduje, da so prednje straže prejele ta večer žganje. Telefonist je vprašal infanterista Stockingerja, odhajajočega na stražo, kaj je to, da dobivajo danes žganje. Žganje je baje preskrbel por. Zeleny ali Kohoutek. Tudi nadporočniku Ertlu je ponudil por. Zeleny žganja. Več lahko pove o tem nadp. Ertl, ki se nahaja v bolnici. Po Mlejnekovem pripovedovanju se mi ne zdi izključeno, da je bilo žganju primešano kako omamujoče sred-

stvo. Dejstvo je, da so bile vse 4 prednje straže premožene po majhnem številu strelav.

12. O Pivkovem vedenju v dotični noči je dokazano sledeče: Pivko se je nahajal pri castellarski straži. Od ondod je bilo slišati nekoliko strelav. Nato se je Pivko pojavil pri komandantu mostne straže korporalu Turkiću in mu rekel: »Odložite orožje, udajte se, vse je izgubljeno, Italijani so udrli!« Turkić se ni hotel udati in je utekel. Bil je ranjen in je sedaj v zdravilišču. Nato se je Pivko pojavil pri svojem stanovanju, kjer je bil infanterist Vejnović od sanitetne patrulje. Pivko je šel k njemu in mu rekel: »Vejnović, ranjen sem, obveži me!« in mu je pokazal lahko rano na palcu ene roke. Vejnović mu je obvezal prst in Pivko je rekel: »Vejnović, vzemi moj nahrbtnik in pojdiva, inace naju ujamejo Italijani!« Nahrbtnik je bil pripravljen in zvezan v Pivkovi sobi. V istem trenutku je prodril neprijatelj že v južni del Carzana. Pivko se pa ni obrnil na sever, kjer je por. Knott zbiral četo, temveč na jugozapad, baje v smeri k bataljonskemu poveljstvu. Tam je moral priti Italijanom v roke, kar se je zgodilo nekaj minut pozneje. Italijani so prijeli Pivka in Vejnovića in ju peljali k cerkvi, kjer sta delj časa sedela med Italijani. Pivka sta odvedla 2 Italijana v Scurelle in od te dobe ni sluha o njem. Vejnović je prišel pozneje v naše roke z Italijani, ki so se udali. Korporal Zilić bi v tej stvari lahko podal koristne podatke. Vzrok za to čudno Pivkovo postopanje iščem v tem, da je ta neizmerno navihani človek, ki premisli vse v naprej, hotel vzbuditi mnenje, češ, da je padel ranjen, torej brez svoje krivde v sovražne roke — morebiti iz ozirov na svojo družino.

13. Nadporočnik Jirsa, komandant strojniške čete V. b. h. 1 je zmanjšal svojevoljno število mož pri strojnica h v Carzanu in dotacijo municije.

14. Računski podoficir Pajger 3. čete, ki leži na skrajnem desnem krilu ob Brenti, je imel svojo pisarno v Borgu. Ponoči na 18. se je vrnil prej nego navadno po razdelitvi hrane v Borgo, preoblekel se v

boljšo obleko in pozneje so ga videli v Carzanu, kjer ni imel ničesar iskati. Od te dobe ni sluha o njem. Tudi infanterist Turek, ki je tudi Čeh pri 3. četi kakor Pajger, se je odstranil iz svojega položaja, odšel v Carzano in pretekel k sovražniku.

15. Korporal Levc, Slovenec 3. čete, je občeval s Pivkom tako često, da je vzbujalo pozornost. Od nje ga je dobil tudi cigare. Četni narednik 3. čete Jolić ga je vprašal, kaj ima tam opraviti, in Levc mu je odgovoril, da bi ga Pivko rad dobil k svoji četi, ker je

Čitalnica.

Prap. Liška, prap. Bartoš, korporal Levec, poročnik Horak.

spreten patroljer. Levc, ki je pijanec, se je izrazil razvodniku Povanu, da bo v Suganski dolini italijanska ofenziva in Italijani bodo kmalu v Levicu in potem v Trentu.

16. Načrti, ki smo jih našli pri ujetih in padlih italijanskih oficirjih, dokazujejo jasno, da so bili o vseh podrobnostih naših položajev tako natančno poučeni, da tega niso mogle podati niti patrolje niti

letalske fotografije. V načrtih se navajajo velikosti barak in kavern, število in namen strojnih pušk, ki še niso nikdar streljale, ki jih torej niso mogli poznati. Načrti imajo točne podatke o naših baterijah, o poveljstvih v ozadju itd. Navedeni so kraji, v katerih se nahajajo delavski oddelki srbskih in ruskih vojnih ujetnikov. Izvor načrtov prvih linij je določen: obseg 4. čete je risal por. Zeleny, 1. čete enoletni prostovoljec korp. Sedlecky. Našli smo pri njih dotične koncepte.

17. Pivko se je pogovarjal nekoč s komandantom 3. čete nadpor. Hardym, Poljakom in je omenil, da mečejo Italijani sedaj često letake, da nas informirajo o poljskem vprašanju in o zadevi brigadirja Pilsudskega. Hotel je zvedeti mnenje Hardega, nadpor. Hardy je pa tema odklonil.

18. Por. Martinec, vodni oficir 1. čete, Čeh, je dvigal nekaj dni pred podjetjem težek kamen. Zmečkal si je pri tem prst in je prišel k bataljonskemu zdravniku. Izražal se je zelo razburjeno, saj menda ne bo nič resnega, ker noče za nobeno ceno sedaj v bolnico. Dr. Tuold mu je rekel, da je to neizogibno, ker ima zlomljen prst. Por. Martinec je ponovno rekel dr. Tuoldu, da hoče na vsak način za 8 dni biti zopet pri četi.

19. Med zaplenjenimi efekti smo našli pri por. Zelenem časopisni ovoj Sedleckeega, pri Jirsi pismo Kohoutku, pri Pivku Jirsovo in Maštalkovo karto. Vsebine zadnje karte še nismo docela razrešili zaradi nečitljive pisave, vendar pa piše, da ima odprte oči in ušesa in da se nadeja, da ne bo več dolgo trajalo. Te korespondence dokazujejo istotako živahno občevanje med zarotniki.

20. Italijanski ujetniki so izpovedali, da so dve koloni vodili avstrijski oficirji. Po osebnem popisu sta bila najbrž Zeleny in Kohoutek. Dejstvo je, da obeh niso našli v njih sobah, ko je bil alarm.

21. Razvodnik Jiranek, Čeh 4. čete, je bil intimen Mlejnekov prijatelj. Sodeč po knjigah, ki smo jih za-

plenili pri njem, je socijalist. Njegova udeležba doslej ni potrjena.

22. Podnarednik Liška 3. čete se je izrazil po aferi, da tako ne bo nikdar konca vojne, ako samo proklinjamo dolgo trajno vojno, potem se pa zopet borimo. Treba se je samo udati. On ne bo tako bedast, da bi se ne udal, saj je treba samo roke vzdigniti. Priče so: korporal Pezer Ante, korporal Pezer Mate, korporal Tikveša, razvodnik Kolaković.

23. Razvidno je torej:

Na komplotu so udeleženi bivši oficirji Pivko, Jirsa, Kohoutek, Zeleny, enoletni prostovoljec Sedlecky, podoficirji in infanteristi Mlejnek, Lahvička, Pajger, Levč, Malčánek, najbrž tudi Zeleny Jan, Zabrana, Klofáč, Bečvar, Vácha in Vondra. Morebiti prihaja v poštev tudi narednik Čačić! Izmed navedenih sta Pivko in Levč Slovenca, Čačić dalmatinski Hrvat, ostali Čehi. Vsi ti se nahajajo pri sovražniku. V naših rokah se nahajajo: por. Martinec v bolnici, praporščak Maštalka v oficirskem tečaju v Villazanu, podnarednik Liška in razvodnik Jiránek v zaporu pri bataljonu. Ali so udeleženi tudi drugi oficirji in moštvo, ki se nahajajo še pri bataljonu, še ni jasno.

Z a k l j u č e k :

Iz vsega izhaja slika daleko razčlenjene, z največjo skrbnostjo in inteligenco organizirane veleizdajniške zarote, ki sega brezdvomno daleko preko okvira bataljona. To utemeljujem kakor sledi:

Že več mesecev je vsako podjetje v Suganski dolini sovražniku znano, kar se kaže v njegovih nasprotnih pripravah. To je bilo podjetje bataljona X./59 meseca maja na Civaronu, podjetje Coalba bataljona I./63 avgusta t. l., artilerijski napad na tabor Lepusette, ki sem ga odredil kot brigadir avgusta meseca, podjetje bataljona V. b. h. 1 in gornjeavstrijskih strelcev na kolodvor Strigno 22. avgusta. Italijanski ujetniki so tedaj izpovedali, da so bili o napadu obveščeni.

Načrte položajev lastnega bataljona sta risala za Italijane sicer Zeleny in Sedlecky, kakor je razvidno, da so pa dobili načrte položajev v ozadju in položaje

baterij, oddelkov ruskih in srbskih vojnih ujetnikov, so morali imeti zveze, ki so segale daleč preko bataljonskega okvira. Narodnost veleizdajalcev, njihova potovanja na dopuste, zavitek, ki ga je poslal Pivko po Jirsi na Češko, vse to vzbuja misel na veleizdajniško središče na Češkem. Morebiti so v zvezi z nekdanjim poslancem Masarykom, ki deluje v Švici in na Angleškem zoper nas.

Predlagam, da se aretira Pivkova družina, poročnik Martinec in praporščak Maštalka in da se zaslisi italijanski ujetniki iz te akcije z najostrejšim pritiskom glede delovanja Pivka, Kohoutka, Zelenača itd.

Predlagam dalje zaplenitev vse korespondence navedenih pri vojnem poštnem uradu 223. Nazadnje prosim, da se bataljon osnaži vseh Čehov, razen onih, koje naznačim sam, da si jih želim obdržati. Kadar bo bataljon teh elementov očiščen, smatram, da bom lahko porok, da bodo moji hrabri Bošnjaki tudi nadalje vršili svojo dolžnost tako, kakor so jo vršili na Lovčenu, pri Tolminu, na Col di Lani, na Pasubiju in v Suganski dolini.

Vojna pošta 511, dne 26. septembra 1917.

V i d a l e, podpolkovnik m. p.

7.

Preiskovalni sodniki so več mesecev krčevito zasledovali idejo, ki jo je izrazil že podpolkovnik Vidale v svojem raportu 26. septembra 1917, da so bili zarotniki v zvezi z veleizdajniško centralo na Češkem. Tako nam je jasno, zakaj so razširili in prenesli preiskavo na Češko in si razlagamo veliko ulogo, ki jo je imelo policijsko ravnateljstvo in deželno sodišče v Pragi tekom preiskave.

Umljivo je, da so slutili v g. Pivkovi posredovalko med centralo v ozadju in med zarotniki na fronti. Ona je dobivala in pošiljala dopise in je prejela tudi neki paket z zagonetno vsebino, kojega je tako skrbno čuval nadpor. Jirsa na železnici.

V tej veri je utrdila sodnike še neka njihova potoma, o koji je bilo obilo razpravljanja. V stanovanju starišev Sedleckega so našli pri hišni preiskavi hrvatsko dopisnico, v koji javlja oče Sedleckega 2. oktobra 1917 iz Beograda svoji ženi Ankici, da je prejel od Ljudmile depešo, da je njegov sin Alojzij v Veroni ujet.

Preiskovalni sodnik nadporočnik auditor Türk pri sodišču 11. armade (E. 6105/17 res. vojna pošta 512, 27. X. 1917) je opozoril policijsko ravnateljstvo v Pragi na to poročilo. Neznana Ljudmila je brezdvomno Pivkova žena, ki ji je Ljudmila ime, in to je baš čudno, zakaj je ravno ona obvestila očeta Sedleckega o ujetništvu njegovega sina. Obrambni urad vojaškega generalnega gouvernementa v Srbiji je zaplenil očetu Sedleckemu tudi dotično Ljudmilino depešo.

Sodišče 11. armade je poročalo 27. oktobra policijskemu ravnateljstvu v Pragi:

Utemeljen je sum, da je gospa Pivkova morala prejeti posebno obvestilo od enoletnega prostovoljca Sedleckega in da je bila torej o vseh dogodkih poučena in da je najbrž služila svojemu možu kot posredovalka med tajnimi zvezami ali je pa bila morebiti celo ustvariteljica komplota. Kajti iz dosedanjih poizvedb izhaja utis, da je nadpor. Pivko bil zlasti s svojo ženo v pismeni zvezi.

Avstrijske vojaške sodnike je kaznoval menda Bog s slepoto, da tako dolgo niso mogli rešiti problema neznane Ljudmile. Bilo bi zadostovalo vprašati poštnega oficijala Arnošta Sedleckega pri etapni pošti v Beogradu, kdo je Ljudmila, ki mu je javila vest o ujetem sinu. Gospod Sedlecky bi bil pojasnil, da ima sestro Ljudmilo, ki je poštarica v Opořanih pri Plznji in da je tej svoji teti poslal Alojzij Sedlecky telegram iz Italije, nakar je brzojavila Ljudmila (Sedlecka) bratu v Beograd vest, ko jo je prejela od strič-

nika Alojzija. Njen telegram, ki so ga zaplenili v Beogradu in ki je bil torej istotako v rokah preiskovalnih sodnikov, je imel uradne podatke »Zentrale bl Woporan 27 8 10 10 -zenswin . .« in bi moralo biti jasno, da ga ni poslala Ljudmila Pivkova. Preiskovalni sodniki so trdovratno vztrajali pri ideji, da je Ljudmila Pivkova pošiljateljica telegrama in so jo zasliševali v preiskovalnem zaporu, kdo je »Ankica« in kaj je s telegramom, ki ga je poslala v Beograd. Zasliševanje je bilo seveda brezuspešno, sodniki so pa imeli menda utis, da Pivkova taji, ker noče izdati komplota. Sodnikom se je zdelo, da je v tej zagonetni točki eden izmed ključev, ki jim odpre razgled po zasnovani tajni veleizdajniški zvezi.

Preiskava ni prezrla nobenega sorodnika in znanca carzanskih obdolžencev in se je pečala dodatno tudi s poštarico Ljudmilo Sedlecko. Iz obsežnega akta praškega policijskega ravnateljstva (K. k. Polizeidirektion H. St. in Prag. No. 6995 H. St. 19. nov. 1917), naslovljenega na evidenčni biro c. in kr. generalnega štaba na Dunaju je razvidno (str. 33), da je Ljudmila Sedlecka navedla preiskovalnemu sodniku vse podatke glede omenjenih brzojavov. Navedla je izrecno, da je prejela 1. oktobra 1917 telegram iz Verone, ki ga je še istega dne depeširala bratu v Beograd.

Stvar bi bila lahko vsaj sedaj jasna. Kljub temu pa ponavlja vodja praškega policijskega ravnateljstva vladni svetnik dr. Kunz v istem aktu 19. novembra 1917 in na isti strani (33) citat iz poročila sodišča 11. armade: »Utemeljen je sum, da je gospa Pivkova morala prejeti posebno obvestilo in da je bila torej o vseh dogodkih poučena in da je najbrž služila svojemu možu kot posredovalka med tajnimi zvezami« itd. —

Po tej sledi preiskava ni mogla priti do cilja, zato se je lotila s tem večjo vnemo drugih sledi, po katerih se je nadejala, da odkrije nekje v ozadju v državi središče zarote.

Kapitan v zboru generalnega štaba von Gross se je razgovarjal ustno o tem predmetu s praškim policijskim ravnateljem.

Nadaljno podlago za poizvedbe je tvorila nota sodišča 11. armade N. 2933/17 res. sledeče vsebine:

»Z Mlejnekovo patroljo sredi julija se je ustvarila — ker manjkajo podatki za kake prejšnje dogovore s sovražnikom — zveza z Italijani in ob tej priliki se je utihotapilo kartografsko gradivo s pripravljenimi skicami v Vicenzo. Kljub vsej Pivkovi inteligenci je pa jedva verjetno, da bi bil iz lastnega poznal sredstva in pota, kako naj se načne tako podjetje — zato se še bolj vsiljuje utemeljeni sum, da je bil v tem poučen od tretje strani in da omenjeni Mlejnekov izlet zaključuje izdajniška poročila. Na Pivku ni bilo opaziti tekom zime in pomladi t. l. izpremembe v mišljenju in dogovori so se menda vršili ob priliki njegovega dopusta.

Ker so vsi obdolženi komplotisti prešli k sovražniku, bo tukaj jedva možno odkriti sledi, da bi privedli poizvedovanje na tista pravilna pota, ki bi dajala sigurno poročstvo za uspeh. Edino iz izpovedi praporščaka Jurija Maštalke, ki ga je nadpor. Pivko, kakor se zdi, porabljal kot orodje, je možno za sedaj določiti, da je nadpor. Pivko poznal mnogo političnih osebnosti na Češkem, med njimi zlasti poslance Stan-ka. Kramařa, Kľofáča, Buřivala, starosto češkega Sokolstva dr. Scheřnerja, posebno pa poslanca Strán-kega, izdajatelja časopisa »Lidové Noviny« v Brnu. Z zadnjim si je baje dr. Pivko dopisoval in je pisal prispevke za njegov časopis, ki so bili baje dobro honorirani. V paketu, ki ga je prenesel nadpor. Jirsa ob svojem zadnjem dopustu kot usnje gospej Pivkovi, je bila menda tudi druga vsebina, morebiti denar, oziroma tajna poročila. Maštalka je poslal gospej Pivkovi v paketu plašč njenega soproga, v katerem je bilo morebiti nekaj všitega.

Nadpor. Pivko je bil v zvezi s poslancem dvornim svetnikom Pľojem. Praporščak Maštalka pravi tudi, da je mnogo občeval z nekim Benešem, ki je najbrž

sorodnik t. z. pariškega profesorja Edvarda Beneša, ki se navaja na italijanskih letakih kot generalni tajnik češkoslovaškega Narodnega sveta poleg Masaryka in Štefanika.

K temu se je odkrilo, da je v drugi polovici septembra nadpor. Anton Dokoupil, profesor v Prostějovu, utekel k sovražniku in sicer iz položaja na Pásubiju, kjer je bil Pivko preteklo jesen.

Iz enega izmed sosednih položajev v Suganski dolini je utekel takoj po carzanskih dogodkih enoletni prostovoljec Mottl od bataljona I./102 k sovražniku.

V najnovejši dobi se je kadetaspirant Pajger, ki zaradi nezanesljivosti dve leti ni mogel napredovati, od 27. inf. polka umaknil s patroljo k Italijanom in je pokazal po prebegu vse položaje sovražniku. Koliko so imeli ti-le zveze s carzanskimi izdajalci, nam tukaj ni možno zaslediti.

Nadpor. Pivko je imel razen tega varovanca, čigar identitete doslej nismo mogli določiti. Služil je nazadnje kot korporal v nekem sosednem položaju, pisal čisto gospodu profesorju in ga je tudi obiskal ali hotel obiskati.*)

Vedenje Mlejnekove sorodnice Anastazije Girgalove (nota praškega polic. ravn. 10. oktobra) in istotako vedenje Pivkove svakinje Elize Mužikove (nota praškega polic. ravn. 30. okt. 1917) je bolj nego sumljivo in vzbuja sum, da sta ti-le (kakor sigurno tudi ostali sorodniki izdajalcev) vedeli več nego hočeta priznati.

Smemo in moramo torej smatrati, da se je v ozadju nahajala centrala, ki je vodila niti te-le zarote, in da so sorodniki izdajalcev — izmed katerih smo dve osebi že mogli zapreti — poznali daljše niti vseh zvez in da so vsaj posredovali občevanje ter da so v stanu navesti daljše sledi. Najvažnejša bi bila zlasti gospa Pivkova, njeno dopisovanje z možem, in menda tudi Mlejnek. Nadporočnik Pivko je brezpogojno vo-

*) Korporal J. Souček, urarski pomočnik, član sokolskega društva v Mariboru.

hunil in je taka svoja obvestila pošiljal dalje preko svoje žene. Večjega denarnega zneska v gotovini najbrž doslej ni prejel, pač je pa možno kako nakazilo po neutralni banki, morebiti pod skrivnim imenom ali pod tujim imenom (»Strohmann«).

Prosim torej, da nadaljujete kar najobsežneje in z vso energijo preiskovanje in nam javljate rezultat od slučaja do slučaja.« —

Daljša podlaga je poročilo podpolkovnika Vidaleja o carzanski akciji, v katerem se predlaga aretacija Pivkove obitelji.

Poizvedbe naj bi dalje še dognale, ali so imeli ti-le oficirji in vojaki z ozadjem zvezo, ki je povzročila zločinsko delovanje. —

Dne 25. oktobra so po izvedeni hišni preiskavi zaprli filozofa Franja Roubika na ukaz oddelka generalnega štaba vojaškega poveljstva v Pragi. Franjo Roubik, zaročenec Pivkove svakinje Elize Mužikove, je bil enoletni prostovoljec pri 75. polku, na službi pri dopolnilnem okrajnem poveljstvu v Pragi. Iz njegove korespondence je baje razvidno, da je vedel o Pivkovem počenjanju. Zaročenka mu je pisala 29. septembra, da mu tega, kar si misli o svaku in njegovem ujetništvu, ne more pismeno povedati.

Tudi njegovo zaročenko Elizo Mužikovo so zaprli, ker je bil utemeljen sum, da je vedela o komplotu in morebiti posredovala pri tajnih zvezah. Preiskava dokazuje, da je vedela o šifrirani korespondenci nadporočnika Pivka in njegovem svarilu, naj se uniči obremenjujoča korespondenca. Elizo Mužikovo karakterizira mesto v dnevniku Ljudmile Pivkove, ki govori o prehodu nadporočnika Pivka v Italijo . . . »Ta vest je najbolj navdušila Elo. Njej se vidi to tako priprosto, da je porabil priliko in šel v deželo citron, modrega neba in morja, ki je njen ideal.«

Opazka v dnevniku o šifrirani korespondenci nadporočnika Pivka je bila vzrok, da so zaprli tudi ravnatelja mestne hranilnice Josipa Mužika, očeta Ljudmile Pivkove.

Preiskovalni sodniki so dobili posla preko glave. Afera jim je rastla v nepregledne mase papirja, ker je bilo potrebno zaslišati stotine in tisoče ljudi, raztepenih na fronti in po vseh pokrajinah države in pisati z njimi protokole. Sorodniki in znanci obdolženih veleizdajalcev so imeli hišne preiskave, pri katerih so jim zaplenili korespondenco, ki se je tikala obdolžencev.

Kupi zapisnikov o zasliševanju osumljencev in prič so se množili dan na dan. Auditor pri vojaškem sodišču na Dunaju je kazal sobo velikih zabojev samih aktov, tičočih se carzanskih zarotnikov, vzorno urejenih sicer, toda bilo je vsega preveč. Tudi auditorji, ki so se pečali izključno le s to afero, so izgubljali pregled.

Poizvedbe v Mariboru je vodilo policijsko ravnateljstvo Z. St. na Dunaju, največ dela je pa imelo praško policijsko ravnateljstvo.

Bila bi samo navlaka, ako bi navajali vse rezultate, do kojih je prihajala preiskava glede nadporočnika Pivka: kje je študiral, kje kdaj stanoval, kje služboval, kdaj se seznanil s svojo ženo, s kom občeval na dopustih itd. Policija se je zanimala za vsak korak in razgovor in hotela na pr. dognati, kje je bil v Pragi nekega dne spomladi 1917, ko je zapustil na 3 ure prijatelja Roubika. Bil je baje v bolnici, da ga röntgenizirajo, a kje bi to bilo, tega policija ni mogla dognati.

Praško policijsko ravnateljstvo tudi ni moglo dognati odnošajev dr. Pivka s češkimi politikmi, z dr. Kramářem, Klofáčem in Burivalom ali s starosto Češke Občine Sokolske dr. Scheinerjem ali z dr. Stránskym. na katere je opozorilo sodišče poveljstva 11. armade v noti K. Nr. 39/17 res. Ko je bil dr. Pivko v Pragi, sta se nahajala poslanca dr. Kramář in Klofáč v kazenskem, oziroma v preiskovalnem zaporu in dr. Scheinerju baje Pivko vobče ni znan. (Poročilo policijskega ravnateljstva v Pragi 19. XI. 1917, str. 8.) —

Ljudje, ki so vajeni delati samo za denar in ki vedo, da se v vojni s prodajanjem važnih dokumentov sovražniku zaslužijo ogromne vsote, so morali smatrati, da tudi carzanski veleizdajalci niso delali za stonj, temveč da so brezdvomno prejeli od Italije primerno nagrado. Ta točka je zanimala preiskovalne sodnike, kakor je razvidno iz kopice aktov, ki se je nabrala tekom preiskave o tem predmetu.

Policijsko ravnateljstvo Z. St. na Dunaju je prejelo od sodišča 11. armade obvestilo, ki ga je sporočilo v Prago (v noti št. 8855/13, 30. oktobra 1917):

»Po izpovedi ujetega italijanskega oficirja so dobili izdajalci denar, iz česar sledi, da so menda pri sorodnikih, zlasti pri Pivkovi in Mlejnekovi depotirane večje vsote. Morebiti je ta denar prenesel Mlejnek ali Maštalka v ozadje s Pivkovim plaščem ali pa Jirsa z znanim paketom usnja.« —

Italijanski oficir jih je potegnil in jim natovoril dela! Brskali so in iskali med zaplenjenimi papirji odrezke denarnih pošiljk, odnesli iz omare v Pivkovem mariborskem stanovanju plašč in ga pregledali, ali je bil kje razparan, da bi se vložil denar vanj. — Vse zastonj.

Kje je denar? Zavarovalne police in hranilne knjižice, koje so zaplenili Pivkovi družini, so pričale o skromnih premoženjskih razmerah in žena ni ničesar vedela o denarnih pošiljkah razen onih, koje ji je pošiljal mož že od začetka vojne redno mesečno po nakaznicah vojne pošte. Ti zneski — prihranki od mesečne plače — so se gibali med 50—100 K in samo enkrat je prejela baje znesek 300 K.

Ravnateljstvo praške policije je nato zahtevalo od poštne uprave točen pregled vseh denarnih pošiljk nadporočnika Pivka, toda poštna uprava policijski zahtevi ni hotela ugoditi. (Poročilo dr. Kunza 19. nov. 1917, No. 6995 H. St. str. 12.)

Ni preostajalo drugega ko sklepati in poročati, da Pivko ni prejel za svojo službo interesom sovražnih držav niti denarja v gotovini niti drugačne nagrade, pač je pa baje še možno, da je poslal nakazilo

kaki neutralni banki — morebiti pod skrivnim ali pod tujim imenom (Strohmannel). —

* * *

Preiskovalni sodniki in policijski uradniki, ki so se pečali z iskanjem kraja, kjer bi odkrili deponirane vsote za Carzance, naj se potolažijo in pomirijo! Tistega denarja, ki ga niso mogli najti, vobče niso mogli najti, ker ga ni bilo. — Ta izjava naj jim zadostuje!

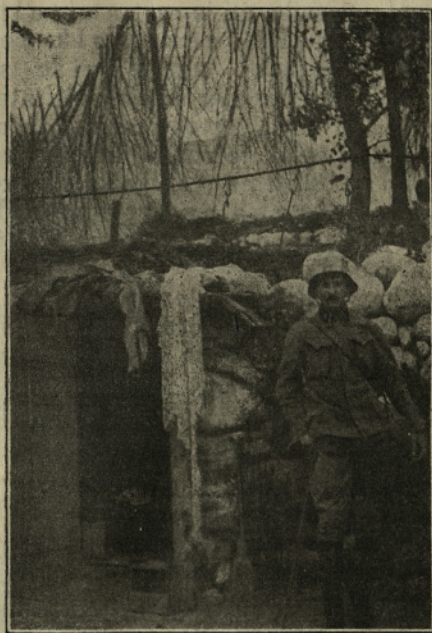
9.

Glas o izdajstvu, »kakoršnega avstrijsko-ogrška armada še ni doživela«, se je širil v vojaških krogih in prodiral polagoma med civilno prebivalstvo. Časopisi so pa še molčali več tednov in jeli prinašati šele sredi novembra 1917 netočne vesti.

Dne 13. novembra 1917 je češki poslanec Stříbrny v govoru o delovanju praške policije opozoril poslansko zbornico na »slučaj profesorja ljubljanske gimnazije Pivka«. (Vidensky Dennik 15. XI. 1917. »Venkov« 17. XI., »Slovenski Narod« itd.) Stříbrny je obsojal postopanje policijskega komisarja Janka proti Pivkovi družini in njegovim sorodnikom in označil komisarja kot nečloveškega okrutneža in strastnega sovražnika češkega naroda, ki je izjavil baje pred pričami, da bo preganjal Čehe in če bi moral zadnjega Čeha zapreti. V političnih procesih proti češkim poslancem je Janku baje opetovano izrazil nado, da vendar-le doživi trenotek, ko bo videl tega ali onega na vislicah. Češke inteligente je dal eskortirati vklenjene v verige. Ta Janku je sedaj začel preganjati družino profesorja Pivka, ki je prišel v italijansko ujetništvo in ga je nekdo ovadil, da je zbežal k sovražniku.

»Venkov« (17. XI.) je poročal, da so bile vse intervencije zaman, da bi izpustili Pivkove sorodnike iz zapora, dasiravno dosedanja preiskava ne potrjuje niti najmanjšega suma njegove krivde, ker ni niti ugotovljeno, ali je Pivko vobče ubežal. Z afero je baje v zvezi demisija ministra dr. Žolgerja.

»Slovenski Narod« je nato izpopolnil podatke, koje je navedel posl. Stribrny, z novimi netočnostmi o vojaški karijeri dr. Pivka, »proti kateremu so dvignili sedaj, ko se ne more braniti, umazani klevetniki strupeno blato in ga poizkušali obdolžiti — dezerccije . . .« Mariborskemu dopisniku »Slov. Naroda« je že znano, kako so sovražili Pivka zaradi njegovega

Poročnik Horak v odseku 3. čete.

narodnega mišljenja in ga zalezovali z nemškimi volhuni. Jedva so zvedeli, da je ujet, so ga takoj denuncirali! Vse stanovanje dr. Pivka so obrnili narobe — ničesar niso našli, potem so se pa vrgli kakor divji volkovi na njegovo ženo in deco in niti dojenček se jim ni smilil! (Prim. Vid. Dennik 29. XI. 1917, Grazer Volksblatt 16. XI.)

Notranji minister Toggenburg je odgovoril zbornici dne 18. decembra 1917 na obdolžitve poslanca Stribrnega in prečital zapisnik, podpisan od Pivkove žene: (»Národní Listy« 19. XII. 1917, »Nár. Politika« itd.).

V ogrskem parlamentu je interpeliral poslanec Ladislav Fenyés honvedskega ministra glede avstrijsko - ogrskih torpedovk, ki so baje ušle k sovražniku, in je zahteval pojasnila, ali je res »na italijanski fronti izdal neki češki polk položaje avstrijsko - ogrske artilerije sovražniku«. Honvedski minister je obljubil interpelantu, da preišče, koliko je na vesteh resnice, obenem je priznal, da mu je stvar že znana, ker je izrazil bojazen, da bo preiskava trajala zelo dolgo časa in da bo treba najbrž počakati do konca vojne, preden se izdajstvo popolnoma pojasni.

Dunajskim nemškim listom je cenzura koncem novembra 1917 dovolila poročati, da so češki oficirji dezertirali k Italijanom in jim izdali, da je prišel bavarski alpski korpus na južno Tirolsko. Drugi češki oficirji so baje vodili Italijane na neko mesto tirolske fronte, ki je bilo slabo in jako občutljivo. Poročilo, ki so ga po dunajskih listih povzeli ostali časopisi, dostavlja, da se je nezvestoba maščevala na izdajalcih, ker so Italijani našli avstrijske položaje baje že okrepljene, nakar so postreljali češke izdajalce, o katerih so mislili, da so jih nalašč vodili v past. (Marb. Ztg. 30. XI. 1917.)

* * *

Nemški poslanci so jeli nato vlagati interpelacije na domobranskega ministra o izdajstvih »čeških« vojakov.

Prvi so bili poslanci dr. Bodirsky, Teufel in tovariši, ki so vprašali 29. novembra 1917 o državi sovražnih agitacijah, ki se vrše na jugozapadni fronti med vojaki češke narodnosti. Interpelanti smatrajo

dr. Pivka za češkega oficirja. (»Večer« 30. XI. 1917 po »Parlament. Korrespondenz.« Kleine Oesterr. Volks-Zeitung 30. XI.)

V seji dne 18. decembra so vložili nemški poslanci Wolf, Pacher in tovariši zopet vprašanje na domobranskega ministra glede češkega izdajstva pri »Carzanu v Suganski dolini«. »Češki rezervni nadporočnik Pliška (Plička) in njegovi pomagači (»Spießgesellen«), prideljeni nekemu bosensko-hercegovskemu bataljonu, so izdali Italijanom naše položaje do najmanjših podrobnosti in opijanili nato naše vojake z žganjem, kar je zmanjšalo njihovo odpornost tako, da so jih Italijani, ki so kmalu nato pričeli jurišati, pobili skoro vse brez izjeme. Bil je le slučaj, ki je zadržal Italijane, da niso prodirali dalje.« (Časopisi 18. in 19. XII. 1917.)

Interpelacija o izdajstvu navaja, da je bil pričetek avstrijske ofenzive določen na september, torej na mnogo ugodnejšo dobo. Da se je ofenziva morala odložiti, je povzročilo izdajstvo češkega rez. nadporočnika Pliške, ki je v civilu srednješolski učitelj na neki češki praški srednji šoli. Razen enega korporala so Italijani vsled tega izdajstva pobili vse vojake dotičnega bataljona. Korporal se je rešil in je imel toliko duha, da je izstrelil raketo in opozoril s tem sosedne oddelke na italijanski vlom. Le slučajno se je torej odvrnila od avstrijske armade nepregledna nesreča. Pliška in njegovi pomagači so izdali sovražniku lastne položaje do najmanjših podrobnosti. Poslali so Italijanom karte, v katerih so bile najnatančnejše zarisane vse baterije, položaji, stanovi, opazovališča itd. Italijanski neuspeh, povzročen po »požrtvovalni hrabrosti avstrijskih trup«, je baje dovedel do tega, da so Italijani usmrtili Pliško in njegove sokrivce, koji so prešli med borbo k sovražnikom. (Prim. Marb. Zeitung 22. XII. 1917.)

Časopisje v nemških alpskih deželah je ponavljalo do 22. decembra 1917 bajko o češkem profesorju »Pliški«, dan pozneje, 23. decembra so pa bili že na-

tančneje poučeni o izvoru »glavnega izdajalca«, toda cenzura jim je črtala odstavke, v kojih so ga imenovali s pravim imenom. »Marburger Zeitung«, ki jo je posebej pičila vest, da je »Pliška« le nekoliko potrjeno ime (tiskovni pogrešek?) nekdanjega mari-borskega srednješolskega učitelja, označuje imenovanega izdajalca kot človeka panslavističnega mišljenja, ki si je po zvijači vedel pri izdajstvu pridobiti še neko visoko odlikovanje. (Misli na povišanje nadporočnika Pivka na kapitana.) Obširno razpravlja o ogromni škodi, ki jo je povzročilo carzansko izdajstvo avstrijski in nemški armadi, ki sta morali zaradi njega odložiti nameravano ofenzivo in jo preložiti s septembra na konec oktobra, torej na neugodno zimsko dobo, v kateri je oviral visok sneg gibanje vojske in onemogočil prodiranje na dolomitski fronti. Historično povelje generala Belowa za pričetek ofenzive je prišlo teden dni prepozno. Ako bi bila vojska v Dolomitih udarila vsaj teden dni poprej, bi bila dosegla uspehe, katerih ni možno pregledati. Tako je pa izdajstvo odrinilo dolomitsko podjetje v dobo globokega snega in avstrijska vojska je obtičala začetkom novembra na zasneženih planinah . . . (Marb. Ztg. 23. XII. 1917.)

Poročila nemških listov priznavajo, s kako napetostjo so pričakovali informirani krogi v državi pričetek ofenzive proti Italiji. Saj so bili poučeni o dobi in celo o dnevu, ko naj zadivja nevihta na jugu. Poročila generalnega štaba so pa molčala. Minil je dotični dan, minili so naslednji dnevi in še vedno ni bilo nobene vesti o začetku ofenzive. Čudili so se in izpraševali, kaj se je zgodilo. Toda kmalu je prodirala vest in se širila po državi, da sta začetek in kraj ofenzive bila zopet izdana — —.

Drugi časopisi so poročali, da je moralo vrhovno poveljstvo 11. soško ofenzivo (Kobarid!) odložiti za štiri dni in v naglici sestaviti nove načrte. («Tagblatt» in po njem tudi »Slov. Narod« 16. III. 1918.)

Carzanska afera je vstopila v javnosti v novo fazo, ko je nemškonacijonalni poslanec Marckhl dobil pojasnila »od popolnoma zanesljive strani«, da je preiskava odkrila »celi komplot« v ozadju. V poslanski zbornici je stavil dne 5. februarja 1918 vprašanje na domobranskega ministra o izdajstvu profesorja Pivka.

Domobranski minister je odlagal odgovor na Marckhlovo interpelacijo tri mesece in žurnalisti obeh taborov so imeli časa dovolj za pisanje napadov in obrambnih člankov. Razen dunajskih listov so se vrgli v borbo zlasti »Tagespost«, »Tagblatt«, »Marburger Zeitung«, »Deutsche Wacht«, »Deutscher Montag« in »Štajerc« z namenom, da bi kompromitirali poleg obdolženega slovenskega izdajalca slovenske in vobče jugoslovanske politike in voditelje, ki niso nič boljši nego Čehi in njihovi »pomiloščeni veleizdajalci«.

Pomiloščeni veleizdajalci so Kramář, Klofáč itd.

»Marburger Zeitung« obeta, da se bo še natančneje pečala s Pivkom, ki je igral pred vojno v slovenskem narodnem strankarskem življenju v Mariboru važno vlogo. Za zdaj (7. II. 1918) opozarja samo na to, kolika s r a m o t a je, da so trpeli na mariborskem državnem učilišču take osebe in jih celo pospeševali, osebe, o kojih so vedeli že v miru, da zasledujejo izdajalske cilje proti Avstriji. Ravnatelj ženskega učiteljišča dr. Köchl je čutil nato potrebo izjaviti (26. II.), da navedeni izdajalec ni bil profesor na njegovem zavodu, kar so trdili listi pomotoma in tako »žalili njegov zavod«.

»Marburger Zeitung« je zvesto izpolnjevala svojo obljubo. Izdajalca Pivka označuje (24. II.) kot znanega srbofilskega agitatorja v Mariboru, ki je v Narodnem domu često nastopal kot govornik in se očito boril za združitev z Beogradom. Dokazano je sedaj, da je imel daleč razpletene zveze s sovražnikom preko zaledja. Drugič (8. V.) ga naziva »kapitana srbofilskega jugoslovanskega gibanja v Mariboru«.

»Slovenski Narod« se je že 9. februarja 1918 oglasil s protestom, da bi bil v ozadju kak komplot v zvezi s Pivkom. Obdolžitev poslanca Marckhla zveni tako, »da smo prizadeti številni Slovenci tudi tukaj v ozadju«. O kakšni zaroti v zaledju seveda ne more biti govora, »celo ne tukaj pri nas«.

»Slovenec« je registriral Marckhlovo interpelacijo (11. februarja 1918) in smatral trditev o izdajstvu za izmišljeno, kar mu sledi že iz tega, da je profesor Pivko prišel v vojno ujetništvo pri Tolminu (!) in ne pri Carzanu.*)

»Slovenec« navaja še druge dokaze, da je izdajstvo od strani profesorja Pivka popolnoma izključeno: »On se je boril na ruski, srbski in črnogorski fronti ter imel nešteto prilik, da pobegne, a tega ni storil, pač pa si je pridobil različna odlikovanja ter bil za svojo hrabrost imenovan izrednim potom za stotnika.«

Vir, iz katerega črpa Marckhl svoje podatke, je po »Slovenčevi« sodbi v nemškem Volksratu, torej isti vir, ki je spravil s svojimi govoricami toliko naših ljudi v ječe. Koliko so take govorice vredne, sledi že iz tega, ker ne trdijo nič pozitivnega.

»Slovenec« je bil še nekoliko rezerviran v tej aferi in je poročal le še 21. III. (po članku »Sloven. Naroda« 16. III.) o gonji Nemcev proti prof. Pivku in zaključil tako: »Sedaj je vojaška oblast dognala, da je bil Pivkov bataljon tako silno in s tako premočjo

*) Ta trditev je nastala na podlagi netočnih podatkov, ki jih je navedel »Slovenski Narod« koncem novembra 1917 (prim. Vidensky Dennik 29. XI. 1917), češ, da se je Pivko vrnil iz Črne gore težko ranjen in »da so ga poklicali, preden je ozdravel, v Tolmin, kjer je ostal do 11. soške bitke, torej čez 2 leti, in je bil vedno na svojem mestu.« — Trditev, da je bil Pivko prej na ruski in srbski fronti, kjer bi bil imel nešteto prilik za beg, je razširil istotako dopisnik »Slovenskega Naroda«. Izmisli si je s tem dober psihološki argument o nedolžnosti slovenskega človeka, ki bi bil pretekel k Slovanom, ako bi bil imel veleizdajniške namene, ne pa k narodno osovraženim Italijanom.

Pivko ni bil nikoli niti na ruski, niti na srbski fronti.

napaden, da je bil skoro popolnoma uničen. Pri tej priliki je bil težko ranjen tudi dr. Pivko in je tako prišel v italijansko vojno ujetništvo.«

Mariborski dopisnik »Slov. Naroda« (Ivan Skvarča, umrl 27. IX. 1918) je z občudovanja vredno vztrajnostjo pisal članke o » aferi« in slikal, kako je bilo pri Carzanu (16. III., 5. IV., 10. IV., 13. V., 15. V., 26. VI. itd.). Ostro je prijemal interpelanta, poslanca Marckhla, »spodnještajerskega nemškega patentiranega patrijota«, ki izrablja svojo poslansko imuniteto in iz narodnega sovraštva krade ljudem čast, imetje in dobro ime. Ta mož izrablja svoja dostojanstva v to, da ovaja svojega nesrečnega tovariša, ki je ujet, na podlagi neutemeljenih govoric in ga dolži veleizdaje — sedaj, ko se ujeti slovenski oficir ne more braniti. (»Slov. Narod« 5. IV.) Z neprimerno gorečnostjo slikajo članki »Slov. Naroda« mučenje moža, »ki na božjem svetu ni storil druge pregrehe nego to, da je bil strogo naroden človek, vrhu vsega pa pravi vzor hrabrega avstrijskega častnika« (10. IV.). —

Tako so si sestavili novo sliko o slovenskem človeku-mučeniku in so nazadnje — sami verjeli. —

Ko so izpustili Pivkovo ženo iz zapore, je »Slov. Narod« objavil dopis, da je preiskava zaključena in da se je izkazala Pivkova nedolžnost (16. III.). To poročilo je objavil tudi graški »Arbeiterwille«, nakar je »Deutschnationale Korrespondenz« dementirala te vesti, češ, da so gospo Pivkovo sicer izpustili iz preiskovalnega zapore, da pa preiskava še ni zaključena in da poročilo o Pivkovi nedolžnosti ni resnično. (Prim. tudi »Marb. Ztg.« 6. IV.) »Slov. Narod« je kljub temu vzdrževal v polnem obsegu svoje trditve, češ, da ima informacije od pristojne uradne strani, v tem ko je poslanec Marckhl predložil svoje trditve baje samo v »dobri veri«. (10. IV.)

Avstrijski časopisi vseh jezikov so prihajali preko Švice in po drugih poteh v inozemstvo, kjer so v izveščajnih uradih zavezniških vojsk pozorno motrili vsako drobtino, iz koje se je dalo sklepati na bližajoči se razkroj Avstrije. Iz slovenskega medvojnega tiska

so si pa informatorji morali ustvariti samo eno sliko, — da ga v Avstriji ni lojalnejšega naroda nego so Slovenci. Angleški kapitan Henderson, ki je bil prideljen izveščajni službi v Italiji, je dejal smehljaje:

»Ne dvomim, Pivko, da ste idealist. Kot insurgent (upornik) ste svoje sorte, toda osamljen tako, da se vas vaše pleme doma sramuje. Svojega naroda nimate za seboj in inteligence nimate, kajti inteligenca bi bila v presojevanju vašega primera molčeča. Vaša inteligenca ne bo nikoli pripravna za upor.«

Branil sem slovensko žurnalistiko, ki je v težavnem položaju, da mora tiskati v avstrijskem duhu sestavljene izjave, nakar je Anglež odvrnil:

»Vemo, da je mnogo naročenega in diktiranega teksta v avstrijskem časopisju, a to spoznavamo. Vaši listi v carzanski zadevi nimajo ukazov, temveč polemizirajo iz svoje volje, kar označuje hlapčevski nivo.«

Isto misel je izrekel slovenski Francoz, oficir Hantan, član francoske misije v Milanu.

Major Finzi se je često prismejal z buletini iz slovenskih listov. Pri komandi VI. armade si je dal prelagati vse, kar so dobivali avstrijskihotic o Carzanu v roke. Njega so poročila o carzanskem »zločinu« osebno zanimala in ni mu ušla niti notica v »Slov. Narodu« 15. maja 1918, ki pravi, da vidi Pivko od nekdej v Italijanu mnogo hujšega nasprotnika nego v Nemcu in da je treba na našem jugu odločnih ljudi, odločnega boja proti laški nevarnosti. —

Dobri rojaki v domovini niso slutili, kako so bili neprijetni.

* * *

Bilo je že potrebno, da izpregovori vlada na Dunaju, da zaključi vehementno javno debato, prehajajočo v prerekanje. Obširna poročila armadnega vrhovnega poveljstva (4. X. 1917, 23. II. 1918 itd.) so zadostovala, da pojasnijo afero.

Državna tiskarna je izdala dne 3. maja 1918 tiskan odgovor domobranskega ministra na vrsto interpelacij poslancev Hartla, Bodirskega, Wolfa, Marck-

hla in tovarišev, ki so ga ponatisnile »Deutsche Nachrichten« že 2. maja.

V obsežnem odgovoru čitamo:

Dne 18. septembra kratko pred polnočjo se je posrečilo Italijanom pri Carzanu v Suganski dolini brez topniške priprave nenadoma vlomiti v naše položaje in prodreti za prve baterije. Položaj je bil vsled samostojnega energičnega posega sosednih oddelkov za nekoliko ur zopet popolnoma ohranjen. Sovražnika smo pregnali zopet v njegove rove. Izgubil je 8 oficirjev in 404 može neranjenih ujetnikov in mnogo večje število mrtvih in ranjenih.

O vzrokih italijanskega vloma v naše položaje javlja vojna skupina maršala Conrada tako:

Sovražni vlom pri Carzanu 18. septembra je povzročilo naravnost neverjetno izdajstvo in smatrati moramo za posebno srečo, da ni imel občutnih posledic, temveč da je še prizadel sovražniku težke izgube. Rezultat preiskave, ki še ni zaključena, je doslej objasnjal, da se je izvršilo izdajstvo, ki se je že dolgo časa pripravljalo. Glavni krivec je nadporočnik dr. P i v k o, profesor na srednji šoli v Mariboru, ki je skupno z nadporočnikom J i r s o, poročnikom K o h o u t k o m, Z e l e n y m, M a r t i n c e m in z narednikom Mlejnekom, Čačićem, s korporalom Malčánkom in dvema redovoma — vsi razen nadporočnika Pivka, ki je Slovenec, češke narodnosti — izvršil veleizdajniški čin. Doslej smo ugotovili, da so v kritični noči nadporočnik Pivko, narednik Mlejnek in korporal Malčánek vodili italijanske oddelke in izvršili za vlom potrebne priprave:

a) Omejili in založili so ročne granate in rakete v carzanskem odseku, izpeli so električno strujo iz ovir, prerezali telefonske zveze in razdelili rum prednjim stražam. Izmed navedenih se pogrešajo vsi izza bitke razen poročnika Martinca, katerega so že pred 18. septembrom prepeljali v bolnico.

b) Pri padlih italijanskih oficirjih najdeni načrti so fotografirani odtiski naših položajnih kart z najnatančnejšimi podrobnostmi o vseh pozicijah pri Car-

zanu, ki jih je bilo možno dobiti edino po izdajstvu. Istotako smo našli skice s točnimi podatki o naših položajih v Borgu in Roncegno. Z barvno kreda zarisane jurišne smeri kažejo do Telv in k artileriji ob Ceggü. Pozornost vzbuja dejstvo, da so Italijani dvakrat z artilerijo zaprečili naše operacije točno v določenem trenutku.

Dalje piše armadno vrhovno poveljstvo 23. februarja 1918:

Natančno je ugotovljeno, da je treba začetni uspeh sovražnega vloma dati na račun sramotnemu izdajstvu nekaterih oficirjev in mož iz bataljona V. b. h. 1., toda v čast tega bataljona, ki se je tolkel tudi v tem boju z vzorno hrabrostjo, moramo navesti, da je bilo ono moštvo večinoma drugih narodnosti, ki je izvršilo za vojaka najsramotojši zločin. Načelnik nadporočnik Pivko je Slovenec, ostali so Čehi. Več tednov so pripravljali sporazumno s sovražnikom izdajstvo — na način, ki je v zgodovini naše vojne moči nezaslišan in kakoršnega še ni bilo nikdar — in izročili sovražniku potrebno gradivo, zlasti načrte s točnimi podatki, kje se nahajajo strojne puške, stanovi poveljnikov, rezerve itd. Italijani so se odločili, da izrabijo to ugodno priliko za veliko podjetje. Z vso brzino so prepeljali v Sugansko dolino nekoliko bataljonov bersaglierov deloma po železnici, deloma z avtomobili in kolesi, tako da je za prvi vlom bilo pripravljenih kakih pet bataljonov, dočim je brigada čakala v rezervi. Izdajniški oficirji in podoficirji so bili uvrščeni kot vodje kolon do naših stražnih linij in med nje in v naše glavne položaje. Poskrbeli so, da so prednje straže prejele 17. zvečer obilo ruma, da se je izločila električna struja in da se je zmanjšalo strelivo strojnih pušk. Zgradbo predmostja pri mostu v Carzanu so nalašč izvršili jako površno.

Da izkoristijo izdajstvo in nas popolnoma presenetijo, je prejela italijanska infanterija povelje, da pri jurišu ne strelja in nato so izdajalski oficirji dopolnili vse te priprave s tem, da so šli pred italijanskimi napadalci in velevali stražam, kakor tudi voja-

kom pri mostu v Carzanu, naj zavržejo orožje, ker je vse izgubljeno. Tako se je moglo zgoditi, da je sovražnik prodril brez odpora preko prednjih straž in preko mosta v Carzano. Tako se je tudi zgodilo, da je v prvem trenutku stala proti 2000 sovražnim puškam in 12 strojnicam samo peščica ljudi, koje je zbrala hladnokrvna hrabrost in previdnost nižjih poveljnikov pri bataljonskem poveljstvu, preden je prispela pomoč. Bitka pri Carzanu je naravnost vzoren dokaz, da tudi razmeroma slabše sile ob razboritem vodstvu zamorejo doseči odličen uspeh nad naglo vlomivšim močnejšim sovražnikom. Tem vojaškim čednostim naših iz raznih krajev pohajajočih oficirjev in mož je treba zahvaliti, da je 350 puškam in 7 strojnicam ob izbornem sodelovanju topov uspelo zavrniti naglo vlomivši juriš pet bataljonov silnega sovražnika in ga izpremeniti v uničujoč poraz. Naše izgube v celoti so bile 10 oficirjev in 306 mož, italijanske 17 oficirjev in 896 mož. Bitka je imela z operativnega stališča samo lokalni pomen, toda to je treba prišteti edino ugodnemu izidu. Ob drugačnem izidu bi bili imeli brez dvoma vpliv na ozadje, o čigar obsegu tukaj nočemo govoriti. Izdajstvo pri Carzanu je treba presojeti s stališča, kakšno sramoto so priredili naši armadi in kakšne nedozirne posledice bi moglo imeti, če bi bilo uspelo. Zato gre o njem v armadi na fronti samo eden glas in polna teža človeške pravičnosti doleti sigurno izdajalce, v kolikor jih zamore doseči.« (Prim. »Nár. Listy« 3. V. 1918, »Československá Samostatnost«, Pariz, III. št. 13 z dne 25. V. 1918 itd.)

Poročilo avstrijskega armadnega vrhovnega poveljstva pravi, da je peščica Avstrijcev z izredno hrabrostjo premogla italijansko premoč v Carzanu: 350 pušk (v tem številu so vštete vse rezerve, tudi udarni oddelek iz Levica, ki se je pripeljal zaran na fronto) je baje zadržalo 2000 italijanskih pušk!

Avstrijsko poročilo je v tej točki brez logike. Število 2000 Italijanov je vendar tako neznatno, da

ni moglo tvoriti nikake posebne opasnosti niti za fronto, kaj šele za ozadje. Čemu govori torej o »nedozirnih posledicah«, ako bi bila Italijanom akcija uspela?*) Ta obrat dokazuje, da ve avstrijsko poveljstvo več nego priznava in da ni bilo samo 5 italijanskih bataljonov z brigado v rezervi, temveč da so bile pripravljene mnogo večje sile, o katerih noče niti govoriti.

* * *

11.

Minister je odgovoril in v gaju žurnalistov je za besnel iznova vihar. Slovanom nasprotni časopisi pri našajo ministrov odgovor v celoti ali v izvlečku in dodajajo svoje komentarje. »Neue Freie Presse« pri naša obširno razpravo in izjavlja, da je »treba priznati, da je bilo izdajstvo temeljito in mojstrsko pripravljeno. Avstrijski fronti je grozila ogromna nesreča, kojo je preprečilo le dejstvo, da je italijansko poveljstvo zagrešilo hibe pri izvedbi načrta, ki je ponujal Italijanom kar na krožniku popoln uspeh.« (Prim. »Národní Politika« 17. IX. 1920, »Slov. Narod« 17. X. 1920.)

Na mariborskem »Volkstagu« 12. maja 1918 je tvorilo carzansko izdajstvo eno izmed glavnih točk govora dr. Mravlaža (»Slovenec« 14. V., »Slov. Narod« 15. V.).

Dunajski in sudetski nemški listi so pa obračali ost svojega orožja zoper Čehe in nazivajo carzanski dan »črni dan v zgodovini češkega naroda«, carzansko izdajstvo pa čin političnega samomora češkega naroda« itd. (»Wiener Journal« 5. V.) —

Nemški listi so si iz ministrovega odgovora izbrali samo carzansko afero, poročila o čeških polkih št. 8 in 28, ki jih ministrov odgovor hvali. so pa zamolčali.

*) Nesoglasje v avstr. poročilu so opazili že drugi. Tako na pr. pravi Aldo Valori (La guerra italo-austriaca, str. 327): »Ne moremo uvideti, kako bi se moglo korakati v Trento s 5 bataljoni v prvi liniji in z eno brigado rezerve.«

Mnenje slovenskih časopisov o aferi po ministrovem odgovoru ni bilo več enotno.

»Straža« pravi (6. V.), da izdajstvo še ni dokazano. »Če se pa dokaže, bomo ta za Slovence izjemni slučaj ravno tako brezpogojno in ostro obsodili, kakor to dela vojaška nadoblast, kajti vsako izdajstvo nam je hudodelstvo in zato nobenega izdajalca ne bomo branili, naj bode kdorkoli in naj izvrši izdajstvo v katerikoli zadevi.«

»Information« in po njej »Slovenec« (15. V.) piše slično:

»Afero Carzano . . . zopet strastno izrabljajo. Če so res to storili, potem najstrožji izraz obsodbe takega dejanja ni dovolj oster. Sam referat ali spis pa še ni nikak neizpodbiten dokaz. Tudi če bi bila kriyda Slovenca in nekaterih Čehov dokazana, se ne sme izrabljati za agitatorična, hujskajoča in splošno osumljajoča obrekovanja, kakor žal to dela del nemško-nacionalnih poslancev in listov. Kar so posebej Slovenci v tej vojni storili in trpeli, je nad vsako hvalo vzvišeno in priznano. Če se dejansko najde med čredo garjeva ovca, se mora izločiti. Če je profesor Pivko izdajalec, ni izdajalec slovenski narod, čigar zvestoba do cesarja je čista nasproti vsem črnitvam in obdolžitvam.«

Mariborskega dopisnika »Slov. Naroda« pa izjava domobranskega ministra ni ugnala. Zanj zadeva ni končana, ker ve »iz popolnoma zanesljive strani«, da se poizvedovanje in preiskava še nadaljuje (13. V.) Podrobno se peča s poedinimi nesoglasji in protislovji ministrovega odgovora in objavlja nazadnje (28. VI.) izmišljeno povest, ki jo zove »točno sliko o dogodku pri Carzanu« in s katero izkuša oprati nadporočnika Pivka vsakega suma. Kakor je vztrajal slavni Javurek pri svojem kanonu, dasiravno je bil že ranjen v roko, nogo in glavo, tako je Pivko bodril svoje Bošnjake pri Carzanu na borbo zoper Italijane še tedaj, ko je bilo vse izgubljeno in ko je bil zadet v glavo in obe roki, v desno stegno in v spodnji život.

Vse to je znano dopisniku »Slov. Naroda« iz najzanesljivejšega vira in čudno je, da domobranski minister vsega tega ne ve . . .

Ko je neki udeleženec bitke pri Carzanu z dovoljenjem vojnega tiskovnega urada objavil v »Neue Tiroler Stimmen« in nato v »Meraner Zeitung« 11. VI. 1918 (ponatis je izšel v »Neues Wiener Tagblatt« dne 25. VI. in v mnogih drugih nemških listih), se je zaletel dopisnik »Slov. Naroda« tudi vanj.

Iz dolgega poročila nemškega udeleženca carzanske bitke posnemamo nekaj značilnih odstavkov:

»Carzano je ali bolje je bil — ker zdaj ga ni več — majhen kraj s kakimi 400 prebivalci severno od postaje Castelnovo suganske železnice, ležeče med Borgom in Strignom.

V tem odseku je sredi septembra 1917 nadporočnik Pivko poveljeval bataljonu V. b. h. 1. Da pojasnimo dejstvo, zakaj so nadporočniku zaupali poveljstvo, moramo omeniti, da je dr. Pivko bil večkrat in na redek način odlikovan oficir, ki ni užival samo polnega zaupanja svojih starešin, temveč tudi polno spoštovanje svojih tovarišev.

Izdajalsko podjetje so morali pripravljati že dolgo časa in z veliko previdnostjo.

Kako zvito in bistro so se lotevali posla, naj pove samo sledeči slučaj: Nekaj časa pred tistim 18. septembrom se je zapletel eden izmed čeških podoficirjev, ki je bil, kakor se je pozneje izkazalo, poučen o izdajstvu, na nekem izvidniškem podjetju v bitko z Italijani. Iz bitke se ni več vrnil in menili so, da so ga Italijani ujeli. Toda glej, za dva dni se je nenadoma prikazal in javil svoj povratek. Občudovali so junaka, ki se je tako hrabro prebil. Pozneje so seveda uvideli, da je bila bitka le navidezna in nalašč uprizorjena, da bi podoficir pretekel neopažen k Italijanom, in da je porabil svojo dvodnevno odsotnost pač za to, da bi dalje zadaj ležeče italijansko poveljstvo temeljito informiral. Na naši strani o vseh teh pripravah izdajalcev niso ničesar opazili.«

Poročevalec slika raznovrstne druge priprave zarotnikov in razvoj podjetja ponoči 18. septembra in zaključuje:

»Italijani so bili prodrli do Telv. V Carzanu so si že bili uredili pravcato provijanturo, ki je prišla v naše roke kot dobrodošel plen. Plena je bilo vobče obilo, ker je bilo bojno polje kakor posejano z opremo, ki so jo metali Italijani od sebe.

Po sklepu vsega podjetja smo imeli veliko zadoščenje. Izdajalcem bi bili privoščili, ako bi jih bili Italijani obdolžili kot krivce neuspeha in jih obesili, kakor se je že enkrat raznesel glas.

Kljub vsemu zadoščenju smo se vendar le ozirali z nekim strahom nazaj na dogodke. Kako slabo bi se bilo lahko končalo! In ali bi se naši ljudje, ki so se s svojimi majhnimi močmi tako hrabro branili, bili upali storiti tako in bi ne bili izgubili glave, ako bi bili vedeli, kakšni ogromni premoči so stali nasproti?«

* * *

V oficirskih krogih ni bilo konca debatam o Carzanu, ki so prehajale v pavšalne obsodbe Čehov in Slovencev. Slovenski člani oficirskih zborov so morali dan na dan poslušati nevkusne opazke o veleizdajalcih in gorje onim, ki so po neprevidnosti priznali, da Pivka poznajo ali da so iz njegovega kraja doma! Izdajstvo so Nemci na fronti pripisovali tudi slabosti in neodločnosti vlade, ki ničesar ni storila zoper »rovarjenje in ščuvanje Čehov in Jugoslovanov« in je mirno gledala »sramotno počenjanje raznih podlih Masarykov« v državi. (»Ostdeutsche Rundschau« 16. IV. 1918.) »Vojaki v rovih od generala do zadnjega rečlova se prijemamo za glave in ne umevamo, čemu vlada ničesar ne stori. Čemu se borimo, čemu umiramo tukaj kot žrtve domovinske obrambe, ako vlada v ozadju ne napravi kratkega procesa z veleizdajalci? Popolnoma neumljivo nam je, kako se zamore avstrijski ministrski predsednik vobče pogajati z ljudmi, kakoršni so Korošec, Stanek itd., ki hočejo uničiti državo . . . Ali je vladi znano, da moramo posledice vele-

izdajniških govorov v parlamentu in zunaj »visoke« hiše nositi v prvi vrsti mi v rovih? Izgreedom »ničvrednih Masarykov« v poslanski zbornici v pretekli jeseni je siedilo izdajstvo zloglasnega Pivka in njegovih tovarišev pri Carzanu. Upajmo, da naj-novejše počenjanje Korošca, Stanka, Stribrnega itd. ne podžge zopet kakega Slovana na fronti k izdajstvu. Zato napravite končno red! S čini na dan! Mi vojaki smo tega siti in ne moremo več gledati veleizdajal-skega početja v zaledju.«

* * *

Južno-nemški časopisi, stoječi v prvih vrstah nemškonacionalne borbe proti Slovanom, pričenjajo na podlagi uradnega odgovora ostro polemizirati s »Slov. Narodom« in z graškim »Arbeiterwille« zaradi njunih prejšnjih izjav, da je vse gola hudobnost in laž, kar pišejo nemški listi o Pivku. (»Marb. Zeitung«, 5. V. 1918, 8. V. 1918.)

V tej polemiki čitamo često tendenčno trditev, da je pri Carzanu »mного stotih naših' vojakov našlo smrt«, kar so povzeli pozneje nekateri slovenski listi in očitali »zločin« še v dobi po narodnem osvobojenju.

Med slovenskimi listi se pečajo s takim poslom, ki je dandanes nekoliko nevkusen, še glasila Slovenske ljudske stranke, zlasti pa objavlja mariborska »Straža« rada neprijazne opazke o Carzanu. Dne 22. aprila 1921 je na primer izšel v »Straži« članek, ki vsebuje sledeči očitek:

»Dr. Pivko je kriv, da je na fronti, kjer je on po-veljeval, padlo na stotine najboljših slovenskih fan-tov in mož . . .«

Očitek ima sicer edini namen udariti v volilni dobi po človeku, ki ni politični pristaš SLS, toda neobičajen je, ker kaže velikansko zaostalost v koncepciji jugoslovanske državne ideje in ponižuje delo za jugoslovansko osvobojenje. Umijivo je torej, da je tako pisanje, ki se je ponavljalo tudi v drugih gla-silih iste stranke, vzbujalo odpor v ljudeh, zlasti v

onih, ki so se dejanski udeleževali borbe proti Avstriji. Zgražali so se nad docela sovražnim pojmovanjem in ocenjevanjem narodnega revolucijskega pokreta.

V »Taboru« se je dvignil 25. aprila 1921 dr. Vladimir Sernec proti avstrofilstvu »Straže«, češ da »piše doslovno po načinu dunajske »Neue Freie Presse« in »Reichspost« izza 1917, dasi dobro ve, da je laž, da bi zaradi Pivka padel slovenski vojak . . .«

Dr. Sernec je menil, da jim kaj dopove. Dva dni pozneje, dne 27. aprila 1921, je prinesla »Straža« v odgovoru dokaz, da ni izpremenila svojega prepričanja. Pravi namreč:

»Dr. Pivko je dosegel, da je padlo vsled njegovega izdajstva na stotine jugoslovanskih mož in fantov . . . Tega junaka se drži kri vsled njegovega bega padlih Jugoslovanov.«

Gonja je dosegala torej že oblike, ki so jasno izražale obsodbo protiavstrijskega delovanja Carzancev, nakar je iz Oblastnega odbora Saveza dobrovoljcev izšel »resen opomin« dne 30. aprila 1921 v ljubljanskem »Jutru«, ki se glasi tako:

»Še malo, pa se bo dr. Pivku očitalo izdajstvo, ker je storil svojo narodno dolžnost, ki se je gotovo niso zavedali oni, ki mu danes očitajo njegovo dobrovoljstvo. Očitek, da je radi njega padlo na bojnem polju nekaj slovenskih vojakov, je toliko odurnejši, ker vemo, da prihaja ravno iz onih krogov, ki so z blagoslovom in s svetim avstrijskim navdušenjem šnali na klavnico tisoče in tisoče slovenskega naroda. Da se more pojaviti v slovenski javnosti tak očitek in tako pisanje, je dokaz, kako malo razume ta del slovenske javnosti borbo in žrtve dobrovoljcev in kaže naš narod pred jugoslovansko javnostjo v žalostni luči avstrijakantskih ostankov. Zato resno in odločno opominjamo kroge, ki iz njih padajo taki očitki, da enkrat za vselej prenehajo z izzivanjem, ker sicer bo jugoslovansko dobrovoljstvo prisiljeno izvajati posledice do skrajnosti. Naj bo to zadnji opomin!«

Poleg »Straže« se odlikuje »Slovenski Gospodar« v isti smeri, toda z razliko, da je natančnejši v »štetju« postreljanih Bošnjakov. Poročevalec tega lista piše v letu Gospodovem 1924:

»On, ki je dezertiral k Italijanom, jim izdal našo (!!!) postojanko in so na ta način Italijani postreljali 600 naših Bošnjakov . . . In zdaj ta človek vzgojuje mlade učitelje . . .« (»Slov. Gosp.« 30, IV. 1924.)

Uradno poročilo poveljstva 11. armade navaja, da so bile avstrijske izgube pri Carzanu v celoti 306 mož. Blizu toliko Carzancev je tekom podjetja odšlo v Italijo. — Odkod imajo naši sloviti listi vest o 600 izgubljenih Bošnjakih? — —

»Straža« (23. junija 1924) se povzpenja do trditve, kakor bi dr. Pivko bil kriv, da so si Italijani vzeli Istro, Trst, Notranjsko, Goriško in nazadnje še Reko. »Nepobitno je dejstvo, da so Italijani dobili tako velik pohlep po slovenski zemlji, ker so s Pivkovo pomočjo znatno ojačili svoje postojanke napram Avstriji . . .« Značilna je želja, »naj bi dr. Pivko imel toliko narodnega ponosa, da bi o dogodkih na italijanski fronti molčal in izginil iz Jugoslavije, kateri je neizmerno škodoval . . .«

V mnenju, da slične sporadične obdolžitve slovenskega tiska same po sebi razrešujejo pisca dolžnosti, da bi nanje odgovarjal, zaključujemo to poglavje. Kadar izumre avstrijakantstvo v ljudeh, ne bo več takih pojavov.

* * *

V sorodu z navedenimi očitki je namigavanje in zbadanje, ki se pojavlja od časa do časa v žurnalistiki istega tipa. Zaradi kurioznosti navajamo nekoliko primerov.

Pod naslovom »Odlikovanje« javlja »Straža« dne 4. marca 1921:

»Za zasluge na solunski fronti sta odlikovana profesor Orožen in urednik Jelenc. Čudno, da so pozabili na dr. Pivka in na njegove zasluge, pridobijene na italijanski fronti. Savojska zvezda, ki jo je nekoč

nosil pod vratom, pač vendar ni tolika ovira za odlikovanje.«

Dne 23. februarja 1921 poroča isti list:

»Korito v delu. Iz zanesljivega vira smo zvedeli, da že dolbejo za profesorja Pivka na vladnem mestu posebno korito. Za zasluge, katere si je stekel ta gospod, bo povabljen k temu koritu od samega g. Svetozarja Pribičevića. Radovedni smo, kaj neki bo prejel g. Pivko v nagrado za delo, katerega je vršil kot »legionar« v Italiji.«

Kakšno korito je izdolbel g. Pribičević, o tem ni v naslednjih mesecih v »Straži« nobenega poročila več.

O drugi slični vladni nagradi je zvedel »Slovenec«, ki poroča v notici »Državna književnost« 12. junija 1924:

»Kakor izvemo iz dobro poučenega vira, bo vlada odkupila nekaj tisoč izvodov raznih del dr. Pivka, kjer poroča o svojih raznih izdajalstvih nad Avstrijo, ker je prišla do prepričanja, da bodo služila izborna kot berilo za nemške in madžarske narodne manjšine v naši državi . . .«

Humorist M. A. C. dostavlja (»Jutro« 15. junija 1924) k temu poročilu, da bi »Slovincu« seveda bolj godilo, ako bi vlada postavila dr. Pivka naknadno pred vojno sodišče zaradi veleizdajstva proti Avstriji. (Osem dni nato — 23. VI. 1924 — želi »Straža«, naj bi dr. Pivko izginil iz Jugoslavije . . .) —

V »Slovenskem Narodu« se je pa nekdo razsrdil in si izlil svoj žolč v članek »Poglavje o izdajalstvu in izdajalcih«:

»Naši klerikalci niso nikdar imeli pravega narodnega čustva, ker bi se sicer nikdar ne mogli tako navduševati za Avstrijo, kakor so se. Saj je znano, da so bili tako slepo udani Avstriji in habsburškemu vladarskemu domu, da so tej lakajski udanosti podrejevali celo ljubezen do svojega ljudstva in rodne svoje zemlje. V takšnem razpoloženju seveda niso nikdar razumeli in poznali onega vzvišenega čustva, ki ga narekuje prava domovinska ljubezen in kate-

rega izraz je žrtvovanje življenja za blagor domovine in naroda. Ker so poznali samo slepo in robsko udanost do dunajskih nemških mogotcev, so seveda smatrali vsako narodno delovanje, ki ni bilo po volji dunajski vladi, za izdajstvo, žrtvovanje posamnikov za narodno stvar pa za zločin. Zato so dolga desetletja proglašali vsakogar, ki je bil spoznavalec vse-slovanske ideje in ki je izkušal to idejo popularizirati tudi med Slovenci, za izdajalca. Prav tako so jim bili veleizdajalci tudi tisti, ki so pri nas orali ledino jugoslovenske misli in ujedinjenja Srbov, Hrvatov in Slovencev.

Zato so tudi smatrali za svojo patrijotsko dolžnost, da so denuncirali avstrijskim oblastim kot nevarnega zločinca vsakogar, ki si je drznil javno označevati, da so Slovenci, Hrvati in Srbi en narod, in tudi delovati v tem smislu. Ob izbruhu svetovne vojne je ta njihova gonja proti slovanski mislečim rojakom postala že sistem: priča ona okrožnica, v kateri so njihovi voditelji rotili vsakogar, naj smatra za svojo domovinsko dolžnost, ovaditi vse tiste, ki bi v kakršnemkoli oziru simpatizirali s Srbi in Rusi.

Služeč takšnim idejam so se seveda zgražali nad delom onih mož, ki so se zavedali, da je razpad Avstrije prvi pogoj za srečnejšo bodočnost slovenskega ljudstva in za njegovo ujedinjenje s sosednjimi brati, ter v tem smislu tudi uravnali in usmerili svoje dejanje in nehanje. Ni se potem čuditi, da so smatrali za zločin delovanje »Jugoslovenskega odbora« v inozemstvu, za zločin delo onih redkih naših mož na avstrijskih frontah, ki so si postavili za svoj cilj razkroj avstrijske armade in aktivno podpiranje zavezniških vojsk.

Po preobratu so se previdno potuhnili in igrali vlogo jugoslovanskih patrijotov. Na zunaj so se delali zveste pristaše novega stanja — narodnega in državnega zedinjenja, v srcih pa so ostali stari avstrijakanti, kakršni so bili. Sedaj jih je strah prešel, zato nastopajo zopet na shodih in v svojih listih kakor takrat, ko je še nad njimi držala svojo zaščitno

roko avstrijska državna oblast. Prišli smo celo tako daleč, da se klerikalna glasila danes rogajo herojskim podvigom, ki so jih izvršili z zastavo svojega življenja poedini naši nacionarno misleči možje v svrhu, da izpodkopljejo moč one avstro-ogrske države, ki je nas tlačila skoraj tisoč let! Te čine, ki jih suženjske duše ne morejo pojmiti, imenuje »Slovenec« še danes izdajstvo, kakor jih je označeval takrat, ko je bila Avstrija še gospodar našega življenja, nikdar pa ne našega mišljenja in čustvovanja.

Sramota! Kdaj bo mera polna te infamije?»

* * *

Slovenski dobrovoljec si je hotel tudi olajšati in je napisal:

»Oprosti jim, rodoljubom! Oni vedo, kaj je zvestoba in imajo svoj patent, kojega čuvajo vztrajno. Bili so Avstriji zvesti do groba in preko groba in so torej po svojem prepričanju edini sposobni biti opora naši novi državi. Tu v Ljubljani sem že slišal krilato besedo, da je samo tisti zvest sedanjemu kralju, ki je bil zvest Francu Jožefu in Karlu. Ta je posekal dobrovoljce! — Aktiven podpolkovnik, notabene jugoslovanski oficir! je odrinil Tvojo knjigo, češ, da take knjige (ki jo piše izdajalec!) nikoli ne kupi in ne mara niti čitati. Živela naša vojska! In gospodje se čudijo, zakaj morajo baš oni drug za drugim v zasluženo penzijo in da vražji vojni minister v Beogradu noče priznavati njihovih avstrijskih zaslug. Neverjetno je, kako težavno se ljudje uživljajo v nove razmere in kako jim je vselej sladko pri srcu, kadar so sami med seboj. Gledam jih vsak dan in smilijo se mi . . . Po polomu so dobri rojaki trumoma zapuščali cesarjev prapor, nenadoma so se iz njih izcimili Jugoslovani . . . Poslušam jih, kako pripovedujejo o revoluciji: ko je Avstrija pokala na vseh koncih, — pravzaprav — ko je ni bilo več, so odkrili v sebi junaški pogum in zarevolucionirali so si za Jugoslavijo nenadoma tako krepko, da Bog pomaga — seveda še zmeraj previdno, nekaj dni in tednov za drugimi revolucionarci, da

bi ničesar ne riskirali, ako bi se vrnil Karel na Dunaj — toda smatrajo sebe za junake in svoje čine istotako za junaške. »Mi smo ustvarili Jugoslavijo!« se trkajo na prsa. Po njihovih računih (tudi Tvoj kolega V. misli tako) nimajo vsi milijoni zavezniškega vojaštva toliko zaslug na razbitju in porazu centralnih držav, kolikor jih imajo slovenski majniški deklaratorji in novemberski revolucionarji, ki so že tedaj nastopili, preden je dovrelo novo vino dobre letine 1918. — Sedaj je pa nam dovolj! Tukaj smo sklepali, da bo treba nastopiti s silo. Ne čudi se, ako bodo Tebe dolžili, da si si najel batinaše! Boga mi, meni je tudi dovolj! Ako nočeš sam odgovarjati, bomo govorili zate, ker avstrijskim neslanostim mora biti enkrat konec.

Tvoj B.«

— — — — —

Dovolite še meni izjavo k tej točki:

Nikake nevolje ni v meni. Oprostil sem jim, preden so se javili.

12.

V italijanskem tisku ni do konca vojne niti opazke o carzanskem neuspehu. Uradno poročilo dne 20. septembra je izredno kratko in suho: »V smeri na Carzano je uspelo nekemu našemu oddelku, da se je preril preko nasprotnih linij ob potoku Maso in ujel tam 200 ujetnikov.«*)

* * *

Tenente (poročnik) Guido Cristofori je načrtal julija 1919 nekoliko svojih spominov in utisov.**)

*) Bolletino ufficiale in data 20 settembre:

»In direzione di Carzano (Valsugana) un nostro reparto riusciva a spingersi oltre le linee nemiche del torrente Maso e vi catturava 200 prigionieri.«

**) Ten. Guido Cristofori piše v originalu tako:

»Chi scrive fu ufficiale a disposizione del comandante la Brigata Campania (135° e 136° fanteria) generale Zincone, a cui fu dato di dirigere l'azione di Carzano, seguendone lo svolgimento in tutti i suoi particolari; mentre nella preparazione ebbe parte principale il maggiore Finzi (in seguito, credo, assi-

stito dal tenente colonnello Berti di Stato Maggiore) dell'Ufficio Informazioni della Ia Armata, dalla quale dipendeva l'Armata degli Altipiani comandata interinalmente dal generale Etna e che aveva alle sue dipendenze il generale Zincone comandante esso pure interinalmente della 15a Divisione (Castel Tesino).

Personalmente, sebbene ufficiale richiamato dal congedo, ero intimamente convinto che l'azione non poteva riuscire.

Era una macchina preparata bene, troppo bene, provvista di tutti i congegni, studiata con meticolosità; mai coi tempi segnati troppo al cronometro, così che bastava sbagliare di qualche secondo di minuto in un movimento, per far fallire ogni cosa. Insomma uno studio che aveva dello scolastico, che caratterizzava le vecchie teorie delle scuole militari; mentre la guerra ha insegnato cose più pratiche, ha fatto guerrieri uomini fino allora sconosciuti e digiuni di qualsiasi arte militare; un tutto che, per quanto organico, mancava precisamente di quella praticità che si impara solo facendo la guerra.

Questo fu il mio pensiero e quello di valorosi ufficiali superiori impegnati in quell'azione; e ricordo quante parole amare e critiche acerbe si ebbero contro chi si fece persino attendere quando era scoccata l'ora di iniziare l'azione di guerra.

Volete sentire una sola disposizione — mi taccio sulle altre di gran lunga maggiormente gravi — impartita alle truppe di esecuzione? Immaginatevi che l'azione doveva avere un carattere preminente: la sorpresa. Ebbene, di notte, senza luna, per un unico camminamento della larghezza non superiore ai centimetri ottanta, dovevano sfilare, per arrivare fulmineamente sulle posizioni nemiche, dodici colonne composte di parecchie migliaia di uomini, carichi del fucile, cartucce, viveri di riserva, ordigni di zappatore, pinze tagliafili, apparecchi telefonici, pacchi di gelatina, ecc.; e successivamente, per un unico passaggio — una passerella in legno che permetteva lo sfilamento per uno, buttata dagli austriaci sul torrente Maso, a sponde ripide e con un folto reticolato sul fondo — le dodici colonne avrebbero dovuto irrompere sulle retrovie nemiche.

E vana ogni critica: anche il più umile e oscuro fantaccino saprebbe far da giudice e chiedere se il tempo occorrente alla interminabile sfilata di migliaia di uomini poteva avere per compagna la celerità, la sorpresa; calcolando altresì che la truppa, in quella formazione critica, rappresentava per se un pericolo contingente e fuori dalla mano dei comandanti.

Ripeto: mi taccio su altre cose ben più gravi, che posso dire a chiunque creda di chiedermele e dalle quali traspare evidente il perchè del fallimento dell'azione di Carzano.

Dico solo che vi furono inchieste: la più importante quella presieduta dal generale Di Robilant a Belluno, dove furono interrogate ben poche persone, e dove sembra che qual-

Cristofori piše:

»Pisec je bil na razpolago komandantu brigade Campania (135. in 136. peš. polk), generalu Zinconeju, kojemu se je poverilo vodstvo carzanske akcije, in je sledil razvoju akcije v vseh njenih podrobnostih. Priprave je vodil v prvi vrsti major Finzi (pozneje mu je pomagal, če se ne motim, generalštabni podpolkovnik Berti) iz informacijskega urada I. armade, od koje je bila odvisna »Armata degli Altipiani« (armada Asiaške planote) pod začasnim poveljstvom generala Etne (Etna); temu je bil podrejen general Zincone, ki je bil istotako le začasen komandant 15. divizije (Castel Tesino).

Osebnost sem bil glokobo uverjen, da podjetje ne more uspeti.

Bil je dobro — predobro — pripravljen stroj, opremljen z vsemi možnimi kolesi, plašno in natančno premišljen. Toda dobe so mu bile določene preveč na uro, tako da je zadostovalo, da se je zrušilo vse, ako si se zmotil v gibanju le za kako sekundo. V celoti je bil načrt šolskega značaja, značilen za stare teorije vojaških šol, v tem ko nas je vojna naučila bolj praktičnih reči, napravila vojščake iz ljudi doslej nepoznanih in neveščih vojaških umetnosti. Vsemu je nedostajalo baš one praktičnosti, koje si ljudje pridobivajo edinole, ako so zaposleni v vojnem poslu.

Taka je bila moja misel in misel hrabrih višjih oficirjev, udeleženi v podjetju; opozarjam, koliko bridkih besed in ostrih kritik je padalo proti onemu, ki je pustil nase čakati še tedaj, ko je udarila ura, v kateri bi se vojna akcija že morala pričeti.

Ali hočete slišati le eno naredbo — o drugih mnogo hujših molčim — koje so naložili vojaštvu, določenemu za izvedbo podjetja? Pomislite, da je pod-

cuno abbia saputo molto fare pur di riversare quelle che avrebbero potuto essere le sue eventuali responsabilità, su altri che al contrario, col silenzio, lasciarono agli inquirenti di giudicare fin dove era condannabile l' opera da essi compiuta.»

(Aldo Valori, La guerra italo-austriaca. Da Carzano a Caporetto, pag. 327—328.)

jetje imelo predvsem značaj presenečenja. A tu je moralo ponoči brez mesečne svetlobe po enem edinem rovu, širokem največ 80 cm, korakati 12 kolon, obsegajočih več tisoč ljudi, s puškami, patronami, rezervno hrano, saperskim orodjem, kleščami za rezanje žic, telefonskimi aparati, zavoji marmelade itd., ki naj bi bliskoma dospele na sovražne položaje. In nato naj bi teh 12 kolon udarilo sovražniku za hrbet po eni edini poti, — po leseni brvi, ki je dovoljevala samo korakanje vojaka za vojakom, in ki so jo vrgli Avstrijci čez Maso, potok strmih bregov in z močnimi ovirami na dnu.

Vsaka kritika je zaman: tudi najpriprostejši in najnevednejši vojaček bi lahko sodil in vprašal, ali je neskončna vrsta tisočin ljudi mogla dospeti pravočasno z brzino in presenečenjem; tudi je treba upoštevati, da je vojaštvo v tej kritični formaciji bilo samo zase v možni opasnosti in komandantom izven rok.

Ponavljam: o drugih težjih stvareh molčim — lahko jih povem komurkoli, ki bi se zanimal — iz kojih se vidi, zakaj je carzansko podjetje propadlo.

Pravim samo, da so bile preiskave: najvažnejšo izmed preiskav je vodil general Di Robilant v Bellunu, kjer so izprašali, le malo oseb in kjer je, kakor se zdi, vedel nekdo mnogo storiti, da bi prevalil to, za kar bi bil morebiti sam odgovoren, na druge, ki so pa nasprotno molče pustili preiskovalnim sodnikom soditi, v kolikor je bilo njihovo delo graje vredno.«

— — — — —

Tako sodi »un valoroso ufficiale« (hraber oficir) tenente Guido Cristofori o možnosti italijanskega uspeha pri Carzanu. Iz njegovega pripovedovanja veje nesrečni duh nezaupanja, ki je vladal v štabu generala Zinconeja in uničil v kali vse šanse podjetja. Cristofori molči o dejstvu, da je bila avstrijska fronta odprta in da ni bilo treba niti enemu Italijanu izmed 12 kolon tekom pohoda v Carzano prijeti za puško. Niti z besedico se ne dotika dejstva, da so italijanske kolone imele vodnike iz vrst avstrijskih zarotnikov,

katerim je vsled višjega ukaza bilo treba popolnoma zaupati, in da italijanske trupe vodnikom niso sledile. Italijanski zagovornik pravi, da so se trupe morale tlačiti po enem edinem rovu. Kje je ta rov? Med italijanskimi položaji pri Strignu in med Spero teče sicer zapuščen italijanski rov (gl. načrt IV. str. 6), toda Italijani se niso vlekli po njem, temveč so udobno korakali visoko nad rovom po cesti do Spere in šele pod Spero so presekali tisti rov, preden so vstopili v Castellare. Prva kolona je pa korakala pod rovom v Scurelle. In recimo, da bi bili morali zares korakati drug za drugim po kakem rovu — ali zares ni bilo možno spraviti tekom 9 ur na razdaljo 2 km vsaj 2000 ljudi? Račun je lahek, s kako brzino bi se bilo treba pomikati. Ob počasni hoji bi tekom neizmerno dolge noči pod srednjedobrim vodstvom vsaj vsa brigada generala Zinconaja lahko prišla Avstrijcem za hrbet, makar po eni edini poti. — Tenente Cristofori noče povedati, da je tista edina pot bila določena samo za prve oddelke in da bi po Finzijevega načrtu bila vsa široka Suganska dolina in sosedne višine z različnimi prehodi in cestami v italijanskih rokah. — Tenente Cristofori in slični italijanski neverniki bi si morali ogledati vzorne zgleda za take pohode v kobariški ofenzivi, ko so vrgli na pr. Nemci kar celo 12. divizijo iz skupine generala von Stein med Krn in Sočo. Ta divizija je korakala skozi italijansko sotesko ob Soči navzgor in je dosegla ob 12. uri Kamno, ob 14. uri Idersko, ob 16. Kobarid —. V dobrih štirih urah so spravili Nemci d i v i z i j o iz Tolmina v Kobarid, nad 20 km daleč, in odrezali Krn in vse italijanske položaje na levem bregu Soče. Primerjajte italijanski pohod na Carzano! V štirih urah niso porinili v Carzano niti 50 ljudi — na razdaljo necelih 2 km! In vendar so vedeli, da ni pričakovati medpotoma odpora. —

Kar trdi tenente Cristofori o prehodu čez Maso, si je izmislil ali je pa nasedel poročevalcu, ki mu ni naslikal istinitega položaja. Gospod Cristofori tekom akcije kljub svoji hrabrosti ni prišel tako daleč, in če bi bil videl namesto »lesene brvi,«
kojo so Avstrijci

vrgli čez potok« za poedince, dovolj soliden in širok most, preko katerega so nekaj dni pred akcijo vlekli kanon iz Carzana na Castellare in po katerem so lahko komodno korakale kolone v četvoricah. Poleg mosta je bilo v bližini še četvero brvi. O teh pa italijanski kritik tudi nima pojma, saj jih italijanske kolone niso niti rabile. — Strme bregove ob potoku v Carzanu in močne ovire na njegovem dnu si je izmislila Cristoforijeva fantazija, ki bi rada zakrila nespeh (ali nesposobnost?) z nasilnimi argumenti.

Poročilo poročnika Cristoforija obrača svojo ost zoper kapitana Finzija; Finzi je, ki mu Cristofori ne pripisuje zmisla za tisto praktičnost, kojoj si pridobivajo edinole ljudje, »ki so zaposleni v vojnem poslu« na fronti. Finzi je po njegovem mnenju »imboschato«, ki se potika za fronto in je zgolj izveščajni oficir. Kako si upa tak oficir stare šole izdelovati načrte za vojna podjetja? — Brez dvoma dolži Finzija tudi z namigavanjem, kako se je vršila preiskava v Bellunu: jasno je, da je Finzi tisti, ki je »valil krivdo na druge« . . .

* * *

Italijanski vojni zgodovinar Aldo Valori je v obsežni zgodovini avstrijsko-italijanske vojne («La guerra italo-austriaca 1915—1918, Bologna, Nicola Zanichelli) posvetil obilo pažnje carzanski akciji. Njegova izvajanja niso samostojna. Valori se priključuje deloma skeptičnemu naziranju, da carzanska akcija vobče ni mogla uspeti, na drugi strani pa obžaluje, zakaj Italijani niso izkoristili izredno ugodne prilike. Nesoglasje in nelogičnost njegovih izvajanj si razlagamo s tem, da je nekritično črpal gradivo iz raznih italijanskih virov, ki se v svojem naziranju na akcijo diametralno razlikujejo.

Carzansko podjetje imenuje izredno značilen dogodek, ki ga izven vojaških krogov le malokdo pozna.*)

*) Aldo Valori 321: »un avvenimento straordinariamente caratteristico e, d' altra parte, pochissimo conosciuto fuori degli ambienti militari.

Carzanski čin se lahko slično razlaga kot avstrijski sunek pri Kobaridu; sicer je nekoliko manjšega obsega, toda nikakor ne manjšega pomena. Avstrijski oficir je s svojimi tovariši pripravil zelo spreten načrt, po katerem bi bili Italijani nenadoma prebili sovražno fronto v Suganski dolini in brzo dosegli Trento.

Poveljstvo prve (ital.) armade je nameravalo izvesti to čudovito podjetje po noči med 18. in 19. septembrom, tako da bi lahko javilo na dan italijanskega narodnega praznika (20. sept.) zavzetje Trenta!**)

Toda vojaštvo, zbrano z vseh delov fronte in stlačeno tja do Cismona na železnici in cesti, je ostalo neporabljeno. Oddelek, ki se je bil vrgel v odprta vrata, je ostal osamljen. Njegovi odločnosti niso sledili nikaki daljši ukrepi in podjetje se ni razvilo. Ko so izgubili dragoceni čas zaradi nesposobnosti in brezglavosti komande, se je udobna vrzel zopet zamašila in jedva in le deloma so se utegnili rešiti v italijanske linije oni avstrijski vojaki, ki so omogočili in podpirali vlom. Morebiti komanda ni znala vreči preko Masa vsega vojaštva, ki mu pa za bliskovit prehod tudi ni mogla zastopovati carzanska brv; morebiti poveljnik ni razumel dalekosežnosti veličastnega sunka in je bil zmeden od strahu, pomislekov, predsodkov zaradi odgovornosti. Brez dvoma — odlične trupe alpinske, bersaljerske, pešadijske, ki bi se bile lahko razlile zadaj za sovražnimi rovi, so morale nastopati težkih misli povratno pot, ne da bi jih bil kdo

Il fatto di Carzano puo definirsi una mancata Caporetto austriaca; di minori proporzioni certamente, ma non di minore significato. È un episodio di alto tradimento da parte d' un ufficiale austriaco e di alcuni suoi compagni, i quali . . . avevano preparato un abilissimo piano, secondo il quale gli italiani, con un colpo di sorpresa, dovevano sfondare il fronte nemico in Valsugana e giungere rapidamente fino a Trento.«

**) Valori 322: »Il Comando della I Armata sperava di eseguire tale meravigliosa impresa fra il 18 e il 19 settembre, in modo da annunciare la presa di Trento il giorno della festa nazionale.«

poklical na delo. Mnogih oddelkov vobče niso niti izložili iz železniških vagonov.*)

Valori nima o poveljstvu prve italijanske armade dobrega mnenja. V Suganski dolini so vobče radi samo eksperimentirali.***) Valori se sklicuje na samega Cadorno, pri katerem je bilo poveljstvo te armade na slabem glasu.***)

Toda brez ozira na vse pogrške in ovire je Valori prepričan, da podjetje ni moglo uspeti.****)

*) Valori 323: »Invece le truppe, convenute da ogni parte del fronte, ammucciate fino a Cismon sulla ferrovia e sulla strada provinciale, restarono inutilizzate. Il reparto che si era lanciato nel varco rimase solo. Alla risolutezza dei suoi elementi non seguì alcuna prontezza di decisioni ne alcuno sviluppo d'azione. E quando, dopo un preziosissimo tempo sciupato per inettitudine o per smarrimento del Comando, la comoda breccia fu richiusa, a stento e solo in parte poterono salvarsi nelle nostre linee i militari austriaci che avevano resa possibile ed aiutata l'irruzione. Forse non si seppe portare al di là del Maso tutta la truppa, al cui passaggio, per un'azione fulminea, non poteva certo bastare il ponticello di Carzano; forse il comandante non riuscì a capire la portata del grandioso colpo o fu travolto da paure, esitazioni, preoccupazioni di responsabilità. Senza forse, le magnifiche truppe — alpine, bersaglieri, fanti — che avrebbero potuto dilagare dietro le linee nemiche, dovettero riprendere la malinconica via del ritorno, senza neppure essere state chiamate alla prova. Molti reparti non furono neppure scaricati dai vagoni ferroviari.« — (Gl. tudi članek »Da Carzano a Caporetto«, R. Nardini, torinska Gazzetta del Popolo 3. julija 1919.)

***) Valori 137: »La Valsugana fu il territorio preferito degli esperimenti: di prova in prova si arrivò, nel 1917, fino a concepire il piano fantastico di conquistare Trento per mezzo di un colpo di mano combinato con traditori nemici: e il celebre episodio di Carzano!«

****) Valori 178: ». . . e specialmente dal Comando della I. Armata, del quale egli (Cadorna) aveva un assai mediocre concetto.«

*****) Valori 322: »Chi non crede ai miracoli, specialmente in guerra, deve escludere senz'altro che il colpo di mano fosse possibile. Lasciando che arditi reparti italiani penetrassero nelle loro linee indifese, essi compromettevano la resistenza, anzi la stessa esistenza degli sbarramenti austriaci di Valsugana. Nostri rincalzi dovevano precipitarsi nella frattura, allar-

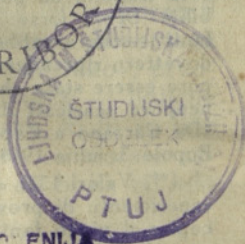
garla, insistere nella pressione, fino a spingersi, sul rovescio delle inutili difese avversarie, sulla capitale del Trentino.

Era un bel piano, ma non vediamo come in pratica esso potesse riuscire, data la grande distanza degli obbiettivi finali, la natura del terreno, la difficoltà di nutrire l' irruzione col sottentrare di sufficienti forze.»

* * *

Popolnejša zbirka dokumentov o carzanskem podjetju izide kmalu v Italiji. Priredil jo je artilerijski podpolkovnik Giovanni Rigoni v Trentu.

Lastnina
Novredajno

LJUDSKA REPUBLIKA SLOVENIJA
MESTNA JAVNA KNJIŽNICA
MARIBOR

V prevodih te knjige v tuje jezike je treba izpustiti polemiko slovenskih časopisov o carzanskem podjetju in drugi del uvoda (»Čitateljem«), ki se naša na stališče nekaterih slovenskih listov.